

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Analýza vlivu kultury na ekonomický rozvoj zemí
Impact of Culture on Economic Development of Countries

Student:	Michaela Kawuloková
Vedoucí bakalářské práce:	Ing. Lenka Filipová, Ph.D.

Ostrava 2018

Zadání bakalářské práce

Student: **Michaela Kawuloková**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202R027 Národní hospodářství
Téma: **Analýza vlivu kultury na ekonomický rozvoj zemí**
Impact of Culture on Economic Development of Countries
Jazyk vypracování: čeština

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
2. Teoretická východiska ekonomického růstu a rozvoje
3. Kultura jako fundamentální faktor ekonomického růstu a rozvoje
4. Rozdíly v životní úrovni zemí s dominantním zastoupením protestantské, katolické a muslimské kultury
5. Závěr

Seznam použité literatury

Seznam zkratk

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Seznam příloh

Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

ACEMOGLU, Daron. *Introduction to modern economic growth*. Princeton: Princeton University Press, 2009. ISBN 978-0-691-13292-1.

AUTIERO, Giuseppina a Concetto Paolo Paulo VINCI. *Religion, human capital and growth*. International Journal of Social Economics [online]. 2016, č.43, cit [2017-10-18]. ISSN 0306-8293. Dostupné z: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/IJSE-06-2014-0108>.


HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0.

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.


Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Lenka Filipová, Ph.D.**

Datum zadání: 24.11.2017

Datum odevzdání: 11.05.2018


Ing. Jiří Balcar, Ph.D.
vedoucí katedry




prof. Dr. Ing. Zdeněk Zmeškal
děkan fakulty

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem celou práci vypracovala samostatně.

V Ostravě dne 10.5.2018

.....
Kawuloková Michaela

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat paní Ing. Lence Filipové, Ph.D. za její vedení, připomínky a užitečné rady, rovněž i ochotu a trpělivost, které mi u vypracování této práce věnovala.

Obsah

1 Úvod	4
2 Teoretická východiska ekonomického růstu a rozvoje	6
2.1 Ekonomický růst.....	6
2.2 Ekonomický rozvoj	8
2.2.1 Vývoj teoretických koncepcí rozvoje	11
2.2.2 Moderní teoretické koncepce	13
2.2.3 Trvale udržitelný rozvoj	14
2.3 Teoretický rámec vybraných ekonomických indikátorů životní úrovně	15
2.3.1 Hrubý domácí produkt (HDP)	15
2.3.2 Index lidského rozvoje (HDI)	17
2.3.3 Index lidské chudoby (HPI).....	18
2.3.4 Index globální konkurenceschopnosti (GCI).....	19
3 Kultura jako fundamentální faktor ekonomického růstu a rozvoje	21
3.1 Vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje	24
3.2 Přímý vliv náboženství na ekonomický růst	28
3.3 Vliv religiozity na ekonomický růst	29
4 Rozdíly v životní úrovni zemí s dominantním zastoupením protestantské, katolické a muslimské kultury	32
4.1 Analýza ukazatelů životní úrovně protestantské kultury.....	33
4.2 Analýza ukazatelů životní úrovně katolické kultury	37
4.3 Analýza ukazatelů životní úrovně muslimské kultury	40
4.4 Souhrnné srovnání vypracovaných analýz	44
5 Závěr.....	49
Seznam použité literatury	51
Seznam zkratk.....	55
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce	

1 Úvod

Tato práce je zaměřena na přiblížení skutečnosti, kdy ekonomický růst a rozvoj mohou být ovlivňovány kulturou dané země. Rozdílnosti těchto kultur bývají vysvětlovány pomocí působení jednotlivých náboženství, vyvíjejících se napříč lidskými dějinami. Ekonomický rozvoj může být v tomto směru ovlivněn kupříkladu způsobem, jakým se daná náboženství staví k práci, úsporám, investicím a inovacím, které jsou často vnímány jako jeho hlavní hnací síly. Je zřejmé, že se každá kultura ve zmíněných oblastech rozvíjí odlišným směrem. Jsou situace, kdy je rozvoj ovlivňován kulturou v pozitivním smyslu, například s kladným postojem k inovacím a k větší produktivitě. Naopak zde mohou být postaveny bariéry rozvoje, někdy zvané jako „brzdy“, kupříkladu nedokonalé institucionální prostředí. Je dokázáno, že instituce samotné jsou velmi důležitým determinantem ekonomického rozvoje, což v kombinaci s některými náboženskými postoji (zejména v zemích, kde neproběhla sekularizace), často znamená méně příznivý vývoj. I přes fakt, že v dnešní době roste počet ateistů (tzn. obyvatel bez náboženského vyznání), je prokázáno, že jsou mnohé postoje a zvyklosti této části populace stále formovány dle tradic náboženství, které jsou základem jejich kultury.

Cílem této práce je porovnat rozdíly v indikátorech životní úrovně v zemích s dominantní protestantskou, katolickou a muslimskou kulturou a prostřednictvím rešerše empirické literatury poukázat na možný vliv kultury na ekonomický růst a rozvoj zemí.

Teoretická část práce je věnována základním pojmům souvisejících s tímto tématem, jako je například ekonomický růst, ekonomický rozvoj a různé indikátory, s jejichž pomocí jsou měřeny hodnoty různých aspektů rozvoje ve zkoumaných zemích. Dále jsou pomocí rešerše empirické literatury vyobrazeny různé názory a postupy autorů, kteří jsou na vliv kultury na ekonomický růst a rozvoj zaměřeni. Jsou definovány tři základní části v této oblasti zkoumání: vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje, přímý vliv náboženství na ekonomický růst a vliv religiozity na ekonomický růst. Z větší části je teoretická část věnována první části čili jak mohou různá kulturní specifika ve výsledku ovlivňovat ekonomický rozvoj, ať už pozitivním či negativním způsobem.

Další část práce je soustředěna na porovnávání rozdílů v indikátorech životní úrovně v zemích s dominancí následujících kultur: protestantská (Dánsko, Finsko, Švédsko), katolická (Itálie, Španělsko, Polsko) a muslimská (Saúdská Arábie, Irák, Írán). Pomocí vyčíslení hodnot různých indikátorů je možno srovnat ekonomickou situaci a úroveň rozvoje vybraného vzorku zemí. Data jsou zde vyobrazena pomocí tabulek a grafů, v nichž je možno zpozorovat jejich vývoj či aktuální stav. Nejprve jsou porovnávány jednotlivé země zastupující danou kulturu

mezi sebou, poté jsou vypočtené průměry těchto kultur zhodnocovány dohromady. Pomocí průměrů jejich hodnot je dále možno srovnávat různé aspekty ekonomických aktivit, postojů, rozvoje apod., v souvislosti se zmíněnými rozdílnými kulturními zvyklostmi. Většina použitých dat je čerpána ze statistik OECD, UNDP, Světové banky a Světového ekonomického fóra. Poslední částí, tedy závěrem, jsou shrnuty zjištěné informace a poznatky ze sestavených analýz.

2 Teoretická východiska ekonomického růstu a rozvoje

Tato kapitola je věnována přiblížení základních teoretických východisek, které v dané oblasti figurují. Je zde vymezen teoretický rámec ekonomického růstu a rozvoje, jelikož spolu v zásadní míře souvisejí a zároveň bývají zaměňovány, i přes jejich odlišnost. Dále jsou uvedeny definice a charakteristiky indikátorů životní úrovně, kterými jsou různé aspekty ekonomického rozvoje měřeny.

2.1 Ekonomický růst

Jednoduše je podle Jurečky (2013, s. 224) ekonomický růst charakterizován takto: *„Ekonomický růst je obecně výsledkem změn v dané zemi dostupných výrobních faktorů a změn v intenzitě využití (produktivitě) výrobních faktorů. Ekonomický růst je vypočítán jako změna (zvýšení, či snížení) reálného produktu ekonomiky za určité období, zpravidla jeden rok.“*

Jednodušším vyjádřením může být ekonomický růst charakterizován jako růst schopnosti země vyrábět zboží a poskytovat služby. Při zvýšení reálného národního důchodu je umožněna vyšší spotřeba. V zemi může být zvýšena výroba, dojde-li ke zvětšení objemu používaných zdrojů, či k lepšímu využití již existujících faktorů. V této oblasti lze narazit na mnohé překážky, mezi něž patří především: nedostatečná infrastruktura v zemi, chybějící technické znalosti, příliš rychlý růst populace a vysoké zadlužení země. Ekonomický růst nemusí mít nutně pouze pozitivní vliv, mohou být způsobeny četné nevýhody, jako je např. zvýšení hluku, znečištění prostředí, přeplněnost měst, ztráta tradičního způsobu života, větší stres a starosti apod. V této oblasti je pro zemi optimální situace, kdy je udržováno stabilní tempo růstu, tzn. určitý stálý trend hospodářského vývoje. Z reality je však prokázáno, že k vyrovnanému a stabilnímu vývoji ekonomiky nedochází. Typickým úkazem jsou zde tzv. hospodářské cykly, tedy střídání období hospodářského růstu (expanze) a hospodářského poklesu (kontrakce). Zlepšování (růst) životního standardu obyvatelstva země se stalo základním cílem mnohých tvůrců hospodářských politik. V krátkém období je tento standard zvyšován tehdy, pokud ekonomika vychází z fáze recese a vstupuje do fáze expanze, nebo se spotřebovává dovážené zboží a služby a ekonomika si vypůjčuje v ostatních zemích světa zdroje na jejich zaplacení (v tomto případě je však způsoben růst velikosti zahraničního dluhu, zároveň vzniká nutnost jeho splácení včetně úroků v budoucnosti, čímž by byl snížen budoucí životní standard v dané zemi). Dlouhodobě může být zvyšování standardu udrženo jedine růstem kapacit na výrobu zboží a služeb, tedy růstem potenciálního produktu. Toto zlepšování životní úrovně však není závislé na celkovém objemu potenciálního produktu, nýbrž na růstu

potenciálního produktu na obyvatele. Jak lze logicky odvodit, při růstu počtu obyvatel v dané zemi může být udržen růst životního standardu jen tehdy, bude-li potenciální produkt růst ještě rychleji než počet obyvatelstva (Brčák a Sekerka, 2010).

Předmětem teorií růstu je sledování ekonomické dynamiky z hlediska jejich kvantitativních změn. V ekonomické literatuře lze nalézt mnoho různých metodologických způsobů, které se snaží o interpretaci této problematiky. Jedná se o klasifikaci do následujících čtyř skupin: základní sociologické ekonomické analýzy, historické evoluční teorie, empiricko-statistické analýzy a exaktní modelové teorie. První skupina je zaměřena na stanovení východiskových tezí, které jsou co nejvíce přibližitelné skutečnosti. Je zde odraženo naše historické poznání a myšlení. Jde o zkoumání určitých předpokladů pro fungování modelů, jako je např. stát a ekonomika. Druhá skupina je základem pro vysvětlování daného dějinného procesu. Jsou zde řazeny teorie, jejichž úkolem je stanovení představ o vývoji ekonomiky v posloupnosti určitých dějinných etap. Základem třetí skupiny, tedy empiricko-statistické analýzy, jsou pokusy o interpretaci určitých datových souborů, které jsou k dispozici, a napomáhají k důkladnějšímu zkoumání ekonomické dynamiky. Důležitým aspektem této analýzy je sestavování ověřených hypotéz do určitých modelů. Poslední část teorií růstu, tedy exaktní modelové teorie, je zaměřena na stanovení jednotlivých modelů, které mají za cíl vytvořit logicky skloubené a teoreticky důsledné systémy interpretací jevů růstu. Pro pochopení těchto různých přístupů je nutno zmínit odlišnosti, které vyplývají z různého stupně abstrakce od reality, odlišné míry agregace veličin a různého stupně obecnosti výpovědí. V soudobé ekonomické teorii je charakteristické časté pracování s exaktními modely, v nichž je vyobrazena snaha o „redukci complexity.“ Tímto je myšleno rozšířené přesvědčení, že dobrou teorií je teorie jednoduchá. Z historického vývoje je známo mnoho různých modelů růstu, které se postupně vyvíjely a na danou problematiku nahlíží z odlišných úhlů. Mezi nejznámější jsou řazeny: keynesiánský model růstu, neoklasická teorie růstu a nová teorie růstu. V keynesiánském modelu je kladen důraz na aktivní roli peněz, princip efektivní poptávky a pojetí úspor. Dále byl důkladně rozpracován Harrodem a Domarem, kteří kladli velký důraz na akceleraci a multiplikační efekt. Z těchto důvodů je tento přístup k modelování růstu orientován na stranu poptávky. Další významný proud je nazýván jako neoklasická teorie růstu, jejíž představy vyplývají z teorie výrobních faktorů. Dle názorů představitelů je růst závislý na změnách kapitálu, pracovní síly a půdy. Každý z těchto uvedených faktorů by měl být nekonečně dělitelný. Nejznámějším neoklasickým modelem je Solowův-Swanův model, který není zaměřen na růst celkového reálného důchodu, ale na růst reálného důchodu na osobu neboli

růst průměrné produktivity práce. Problémem je zde fakt, že za předpokladů tohoto modelu je ekonomika směřována do tzv. stacionárního (stálého) stavu, kdy kapitál roste stejným tempem jako pracovní síla. Řešením této nepříznivé situace se stalo zahrnutí technologického pokroku, který byl do modelu zaveden až s nástupem nové teorie růstu. Závěrem tohoto modelu je skutečnost, že růst potenciálního produktu je dán technologickým pokrokem, který je ovlivňován rozsahem znalostí v ekonomice. Nová teorie růstu je rozpracována v mnoha modelech, podle toho, jakým způsobem autoři nahlízejí na danou problematiku (Varadzin, 2004).

2.2 Ekonomický rozvoj

Myšlenka rozvoje byla zrozena po skončení 2. světové války, dá se tedy konstatovat, že se jedná o poměrně novou oblast zájmu. Podhoubím pro vznik tohoto oboru bylo tehdejší spojení historických okolností a idejí. V tomto kontextu je myšlen zejména Marshallův plán, jenž hrál významnou roli ve vizi, jejíž podstatou byla domněnka, že země může s pomocí finančních toků rozvíjet zemi druhou (ovšem za určitých podmínek). Tato teorie je označována jako politika spolupráce, kdy by mělo být možno použít stejné schéma rozvoje pro každou zemi. Procesem politického osamostatňování se zemí byla tato vize stále více živena. Jak je známo z dějin, i přes zmíněnou spolupráci se některé osamostatněné země „vynořily“, jiné však zůstaly vyloučeny z dynamiky rozvoje. Je tak formulována základní otázka, na kterou se pomocí hlubšího zkoumání ekonomického rozvoje snažíme odpovědět. *Proč některé země zaznamenaly rostoucí životní úroveň, zlepšení sociálních podmínek v oblasti přístupu ke zdravotní péči, ke vzdělání, či vybudování politických systémů umožňujících získání práv a relativně stabilních institucí, zatímco jiné nikoli?* Důležitým faktem zůstává, že existuje rozdíl mezi rozvojem ekonomickým a rozvojem samostatným, chápáným jako velmi široká kategorie. V rozvoji ekonomickém je zahrnuta více méně jen ekonomická sféra. Vývoj je však ovlivňován i dlouhou řadou mimoekonomických faktorů a podmínek. Ty se staly důvodem pro věnování zvláštní pozornosti i nejširší kategorii – rozvoji (Adamcová, Němečková a kol., 2009).

Pojmem ekonomický rozvoj je myšlen mnohem širší a hlubší záběr, než je ekonomický růst. Není totiž charakterizován pouze jedním či dvěma ukazateli, ale obsahuje jich celou řadu. Tyto ekonomické indikátory životní úrovně mají podstatně větší vypovídací schopnost o ekonomické situaci v daných zemích. Pod pojmem ekonomický rozvoj je rozuměn vývoj kvalitativních momentů a konkrétních historických forem ekonomického systému. Z teoretického hlediska jde o sledování změny vlastních ekonomických mechanismů a jejich

logického uspořádání. Je tím tedy myšlena aplikace obecných vývojových teorií na oblast ekonomického života. Počátek vědeckého pojetí ekonomického rozvoje je dle tohoto autora datován do období 18.-19. století, kdy byly zformulovány tři základní koncepce: koncepce vývoje jako přibližování se „dokonalé idealitě,“ ekonomický rozvoj jako imanentní vlastnost ekonomické reality a neexistence vývoje. Vývoj reálného světa v první koncepci je chápán jako neustálé přizpůsobování se nedokonalého světa k ideálnímu, dokonalému mechanismu (v oblasti ekonomie se jedná o ideální tržní mechanismus). Druhým pojetím je rozvoj charakterizován jako neustálý pohyb podobný vývoji přírody, který je indiferentní k subjektivním přáním či k jakýmkoliv cílům. Nikam záměrně nejde, pouze nabývá určitých forem. V této koncepci jsou přenášeny představy o vývoji přírody na vývoj ekonomik. V poslední koncepci je systémem rozuměn neustálý pohyb bez znatelné tendence posloupnosti změn. Jde tedy pouze o nahodilý pohyb, do něhož se někdo snaží uměle na bázi své ideologie vnést představu vývoje. Po definici problému různých přístupů je důležité vnesení velmi podstatné determinanty ekonomického rozvoje, jímž je čas. V současnosti je ekonomický rozvoj chápán v několika rovinách podle metodologických východisek. Úplná definice tohoto pojmu je tedy složitější, jelikož každý přístup dává důležitost jiným faktorům. Pravděpodobně nejrozšířenějším pohledem je však v současné ekonomické literatuře představa, že ekonomický rozvoj je důsledkem kvantitativní a kvalitativní expanze kapitálu. Na druhé straně jsou spoustou ekonomů rozvíjeny i teorie, které vidí základní determinaci rozvoje spíše v problému vnitřní struktury hospodářského systému. Současně je teoretický přístup k rozvoji rozpracováván nejvýrazněji nejspíš pomocí tzv. evoluční ekonomie. Její základní hypotézou je fakt, že lze vytvořit analogii mezi průběhem biologických a ekonomických procesů. Díky tomu je zaznamenána snaha o interpretaci sociálně ekonomického rozvoje pomocí biologických pojmů. Vzhledem k rostoucí popularitě evolučních hypotéz v ekonomii i v ostatních společenskovědních disciplínách vzniká samozřejmě diskuze. Základní námitka spočívá v tvrzení, že existuje rozdíl mezi biologickými a sociálními procesy. Člověk by neměl být chápán jako pouhý objekt působení vnějších vztahů, ale jako účastník dění, který tyto procesy ovlivňuje zásadním způsobem (Varadzin, 2004).

Jak uvádějí Adamcová a Němečková (2009), nejjednodušší definicí ekonomického rozvoje je ekonomický růst a strukturální změny. Studium rozvoje je myšlena snaha o analýzu dlouhodobého endogenního a kumulativního procesu pokroku produktivity a odstraňování nerovností. Tímto postupem by mělo být zajištěno vymanění se ze situace nejistoty, zranitelnosti (myšlena jak přírodní, tak hospodářská rizika) a nedostatku bezpečnosti. Stále

rostoucímu počtu obyvatel by tak mělo být umožněno dostat se do situace snížené nejistoty, stability a uspokojení základních potřeb. Dle těchto autorek je definování rozvoje obtížným úkolem, jedná se totiž o učinění normativního výběru. Problémem je, že samotná kategorie rozvoj je svým významem velmi bohatá. Jsou zde totiž zohledněny dlouhodobé ekonomické, sociální a politické procesy a je zde dotčeno mnoho vědních oborů. Je nutno si tedy uvědomit, že zkoumání rozvoje určité společnosti v jejich různorodých aspektech je možno brát jako ambiciózní vědecký projekt. Každá společnost je charakterizována určitou dynamikou rozvoje, kterou je třeba zachytit. Dle těchto výzkumů jsou dále země řazeny do následujících skupin, podle dvojího pojetí rozvojových zemí, tzv. širšího a užšího. Rozdílem mezi těmito skupinami jsou kritéria zařazení země do skupiny rozvojových zemí. Příklad širšího pojetí je charakterizován pouze jediným kritériem, jímž je ukazatel HDP na obyvatele, což nese své výhody i nevýhody. Mezi kladné aspekty tohoto řazení patří jasně kvantifikovatelné zařazení zemí do jednotlivých skupin. Druhá strana, tedy negativní vnímání, je dána volbou základního ukazatele. HDP na obyvatele totiž nemusí nutně vyjadřovat reálnou ekonomickou rozvinutost země. Jednodušeji řečeno, pokud se některá země dostane mezi země s vysokým příjmem na obyvatele, nutně to nemusí znamenat, že ji lze podle jiných kritérií klasifikovat jako rozvinutou. HDP na obyvatele je zároveň velmi ovlivněn působením řady dalších faktorů, mezi něž patří: populační růst, měnový kurz a rozdílné metodiky výpočtu HDP v jednotlivých zemích na světě. Toto rozlišování je užíváno Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem. Dvě skupiny utvořené Mezinárodním měnovým fondem na základě HDP na obyvatele jsou následující: rozvinuté země, rozvojové a ostatní formující se tržní ekonomiky. Metodikou Světové banky jsou země řazeny do čtyř skupin: země s nejnižším příjmem na obyvatele, země s nižším středním příjmem, země s vyšším středním příjmem a země s vysokým příjmem na obyvatele. V případě druhém (užší pojetí) jsou země řazeny dle více kritérií, tedy podrobněji. Tato metodika je převážně užívána institucemi OSN, mezi něž jsou řazeny především Department of Social and Economic Analysis (DESA), regionální komise OSN v hlavních rozvojových regionech (ECLAC, ECA), dále specializované agentury OSN, zejména UNCTAD a UNIDO. Je nutno podotknout, že tyto instituce nebývají vždy při užívání této klasifikace zcela důsledné. Dle této metodiky jsou země řazeny do následujících skupin: rozvinuté země (nejvyšší životní úroveň), transformující se země („přechodový“ charakter z centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní) a rozvojové země. Do třetí skupiny (rozvojové země) jsou řazeny ty země, u kterých jsou vykázaný následující čtyři charakteristiky: relativně nízká ekonomická úroveň (vyjádřeno pomocí HDP na obyvatele), nesoulad mezi odvětvovou strukturou HDP a zaměstnaností, sociálně ekonomický dualismus, přetrvávající ekonomická závislost na

rozvinutých zemích ve vnějších ekonomických vztazích. Pro zařazení do této skupiny rozvojových zemí nemusí být vykazovány všechny čtyři zmíněné znaky.

Dle jiných autorů lze zjednodušeně ekonomický rozvoj nazvat rozvojem v širším kontextu, tzn. nejen růstem HDP, ale i rozvojem ostatních aspektů společnosti. Je zde řazeno například: zdravotnictví, školství, instituce, sociální zabezpečení, chudoba a environmentální problémy. Pro tento pojem není stanovena jednotná definice, jelikož se nejedná pouze o jeden ukazatel. Řadou ukazatelů se dá přiblížit životní úroveň obyvatel dané země. Patří zde například: index kvality života, index lidského rozvoje, míra gramotnosti, očekávaná délka života, míra chudoby atd. Vliv na rozvoj zemí bývá připisován velkému množství různých faktorů. První skupinou jsou bezprostřední (přímé) faktory. Jsou zde řazeny ty, se kterými se pracuje v již zmíněných modelech ekonomického růstu, jako jsou: lidský kapitál, fyzický kapitál a technologický pokrok. Druhou skupinou jsou fundamentální faktory, jimiž jsou významně determinovány rozdíly v bohatství národů a životní úrovni obyvatel. Patří zde: institucionální faktory (instituce, politický režim, historie), kulturní faktory (kultura, zvyky, tradice, náboženství), geografické faktory (podnebí, poloha) a náhoda (nenadálé, nepředvídatelné faktory, např. přírodní katastrofy). Z toho jasně vyplývá, že je zapotřebí užití více druhů indikátorů a hlubšího zkoumání různých faktorů, aby bylo možno pochopit rozdíly v životní úrovni obyvatel v jednotlivých zemích (Acemoglu, 2009).

2.2.1 Vývoj teoretických koncepcí rozvoje

Cílem této kapitoly je ukázat, že v celkové kategorii rozvoje je obsažena bohatá a velmi plodná půda pro analýzy, je-li tato oblast užitá jako nenormativní termín. Jak již bylo zmíněno, byly sestaveny různé vysvětlující modely, které jsou rozmanitého původu – mohou vznikat v rámci výzkumu, v projekčních kancelářích, mohou být tvořeny politickými představiteli atd. Tyto různorodé modely byly střídány v průběhu desítek let, podle momentálního vývoje. V následující tabulce (tab. 2.1) je stručně popsán vývoj teoretických koncepcí, spolu s historickým kontextem a základními otázkami, které byly v daném období stěžejní oblastí zájmu ekonomů. Počátek vývoje teoretických koncepcí rozvoje je vyznačen souběhem několika odlišných proudů myšlení. Prvním významným byl ortodoxní směr myšlení (mezi významné stoupence patřil např. W.W. Rostow), který je charakterizován zdůrazňováním fází ekonomického rozvoje. Jako zcela nezbytná byla pro tento proud fáze zemědělské transformace, kterou musí projít každá společnost. Zásadní role je zde přisuzována akumulaci kapitálu a osvojení si výkonných technologií jakožto zdroje produktivity. Na druhé straně byly

postaveny přístupy tzv. heterodoxních autorů (mezi významné stoupence patřil např. F. Perroux, A. Hirschman), jimiž byly brány v úvahu asymetrie moci mezi subjekty. Byla zde zavedena kategorie „lidský rozvoj.“ Byl kladen důraz na úvahu o původu investic, o jejich časovém a mezioborovém sledu a o skloubení veřejných a soukromých investic. Účelem se stal efekt pozitivních externalit a „plánování“ rozvoje. Koncem 60. let byly vzneseny tzv. reformní školou obavy, že s ekonomickým růstem není automaticky přineseno zlepšení sociální situace obyvatelstva. Dle těchto myšlenek jsou přímé sociální zásahy nutností, aby bylo zajištěno uspokojování základních potřeb obyvatelstva (přístup k vodě, ke zdravotní péči a vzdělání atd.). Souběžně byl objeven další přístup, který je iniciován teorií závislosti. Jednalo se o vytvoření konceptu centra a periferie, zároveň poukazoval na degradaci obchodních vztahů. Tento myšlenkový proud se stal velice blízkým k marxistickým teoriím. Pozdější období (1980-1995) bylo charakterizováno rozvojovou fází „krátkodobého horizontu.“ Za cíl bylo vytyčeno snižování rozpočtových deficitů a platebních bilancí, s pomocí politiky strukturálních reforem (Washingtonský konsensus). Pomocí teorií fungujících v této době bylo poukazováno na neefektivnost rozvoje, jenž byl podporován „všemocným státem.“ Tímto obdobím tedy započalo přisuzování ústřední role trhu, aby byl dosažen harmonický rozvoj, se současným přijetím „dobrých politik“ (tímto pojmem byl myšlen snížený rozpočtový deficit a otevřená ekonomika bez inflace). První polovina 90. let byla poznamenána zásahem do ortodoxie politik rozvoje a spolupráce. Následkem nevýrazné bilance tohoto období byla objevena orientace více zaměřená na boj proti chudobě. Základní charakteristikou myšlenkových proudů se stala snaha o komplexnost jevů, silný důraz na otázky koordinace mezi aktéry, ovšem se zřetelem na náklady těchto operací a dlouhodobý charakter (Adamcová, Němečková a kol., 2009).

Tab. 2.1 Přehled vývoje teoretických koncepcí od konce 2. světové války do současnosti

Období	Historický kontext	Dominující paradigma	Základní otázky
Budování a základy: 1945/1965	Dekolonizace, Třetí svět v kontextu studené války	Keynesiánská syntéza	Dualismus, vymanutí, začarovaný kruh chudoby, prahové efekty
Radikalizace, střety: 1965/1975-80	Osvobozenécké boje, nový mezinárodní ekonomický řád	Neoklasicismus	Specializace způsobující chudnutí

Liberalizace a strukturální přeměny: 1980/1995	Liberalizace, rozdíly mezi nejméně rozvinutými zeměmi, nově se formující trhy	Washingtonský konsensus	Vlastnická práva, efektivnost trhů
Přestavba a úpravy: 1995/2008	Rozvojové cíle tisíciletí, vzrůstající síla unilateralismu	Neoinstitucionalismus	Boj proti chudobě, správa a řízení, asymetrie v mezinárodních vztazích

Pramen: Adamcová a Němečková (2009).

2.2.2 Moderní teoretické koncepce

Zhruba od poloviny 90. let 20. století je zaznamenáno zpochybňování metod/modelů rozvoje, do této doby převládajících. Toto období probíhající do dnešní doby je charakterizováno velmi různorodými teoriemi. Jsou zde prosazovány ty proudy, díky nimž jsou výrazně ovlivněna nebo vědecky odůvodněna politická rozhodnutí. Jako příklad zde může být uveden model vypočitatelné rovnováhy, kritická hodnocení některých postulátů rozvoje (např. to, že obchodní a finanční otevřenost vede k tomu, že každý vyhrává). Současným výzkumem je také stále častěji kladen důraz na problematiku souvislosti rozvoje se správou a řízením a s institucionální změnou. V problematice výzkumu v souvislosti s institucemi je nutností, aby aktéři pochopili jejich koncept. Konsensuální analýza o samotném konceptu institucí a o jeho zohlednění v procesu rozvoje neexistuje. Instituce údajně nejsou dobré ani špatné, ale existují, a aktéři výzkumu je musí pochopit. Někteří autoři (např. Acemoglu) jsou však postaveni za názorem, že rozdíly mezi zeměmi, pokud jde o růst a chudobu, je možno vysvětlit existencí či neexistencí „dobrých institucí“ (v této době myšlena taková politika, která v období po Washingtonském konsensu uvádí demokracii jako podmínku rozvoje). U takovéto instituce by měly být splněny následující tři kritéria: garantuje vlastnická práva a podporu investic, vytváří pravidla, která zabraňují politikům a elitám, aby se obohacovali (zabraňují korupci), podporují rovnost příležitostí prostřednictvím investic do lidského kapitálu. Dalším v současné době diskutovaným směrem jsou práce zabývající se vztahem mezi otevřeností a rozvojem (tato škola reprezentována např. D. Rodrikem). V těchto pracích je nastíněn pozitivní vliv otevřeného obchodu v ekonomikách, jež nejsou příliš kontrolovány státem. Jiná díla jsou zaměřena na zdůraznění faktu, že se v doposud používaných modelech objevují jisté nesrovnalosti, či přímo nedostatky. Jsou zde diskutovány problémy, jako jsou například: závěry prací přicházející ze zemí často velice heterogenních (např. ze zemí subsaharské Afriky, s málo podrobnými a málo

věrohodnými údaji) a sociální náklady přinesené při nastolení rovnováhy po zavedení politiky liberalizace. Další výzkumné práce byly orientovány na samotný proces liberalizace. Je zde kladen důraz na skutečnost, že podmínky přechodu na liberalizované prostředí jsou závislé na způsobu správy a řízení každého odvětví. V současné době jsou rovněž otevírány diskuze ekonomů v oblasti zemědělství a vztahu mezi otevřeností a rozvojem tohoto sektoru. Z výzkumů je známo, že v současnosti se zhruba 1,3 miliardy lidí (v rámci celé planety) žíví právě zemědělstvím, kdy přibližně 90 % z těchto obyvatel žije v rozvojových zemích. V různých pracích týkajících se této oblasti zájmu jsou dotčena témata jako je nedokonalost trhu a konkurenčního prostředí vzniklého otevřením trhů a obtížností zemědělské transformace. Zemědělské trhy jsou totiž spojovány s vysokými obchodními náklady, informačními problémy, nedostatečným přístupem k úvěrům (zejména u rodinných hospodářství), nedostatkem veřejných služeb (jako jsou např. popularizace zemědělství, infrastruktury atd.), které by zvyšovaly jejich efektivitu. Druhým aspektem vývoje v oblasti zemědělství je dle řady autorů rostoucí integrace firem a producentů. Těmito „velikány“ jsou potom diktovány normy, smlouvy a nepřekročitelné náklady. Důsledkem bývají často situace, kdy je mnoho malých hospodářství rodinného typu prakticky vyloučeno z tohoto integračního prostředí. Třetím aspektem vývoje je problematika konkurenčního prostředí mezi dvěma typy diametrálně odlišné zemědělské produktivity. Je zde postavena skupina více než 400 milionů zemědělců činných v rodinných zemědělských hospodářstvích, naproti skupině méně než 30 milionů zemědělců praktikujících intenzivní zemědělskou výrobu. Problém tohoto konkurenčního prostředí je důsledkem otevření trhu. V současnosti je tak diskutována hrozba, že se zemědělská transformace dostane do slepé uličky, a to jak v zemích nejméně rozvinutých, tak i v zemích s průměrným příjmem, které mají vysoký počet zemědělské populace. Migrace zde bývá považována za jedno z řešení této situace, objevuje se však i řada negativ. Tato myšlenka by tedy musela být předmětem důslednějšího zkoumání (Adamcová, Němečková a kol., 2009).

2.2.3 Trvale udržitelný rozvoj

Problematika trvale udržitelného rozvoje je jedním z hodně diskutovaných témat posledních let. Poprvé byl tento termín použit roku 1987, kdy valné shromáždění OSN vydalo zprávu „Naše společná budoucnost.“ Byla zde poprvé uvedena tato definice: trvale udržitelný rozvoj je rozvoj, který naplňuje současné potřeby, aniž by omezoval schopnost budoucích generací naplnit jejich potřeby. Vzhledem k velkému množství názorů a publikací různých autorů existují různá hlediska koncepce udržitelnosti. Tyto koncepty jsou utříděny do tří variant

pojetí udržitelnosti. V prvním je pojednáno o obecně formulovaném konceptu rozvoje, který naplňuje současné potřeby, aniž by omezoval možnost budoucích generací naplnit jejich potřeby. Zde však došlo k nárazu na problém, kterým je definování potřeb budoucích generací. Druhá varianta je charakterizována faktem, že je udržitelný rozvoj postaven na rovnováze tří pilířů: ekonomický, sociální a environmentální. Cíleno je zde na rozvoj, kdy se vývoj jednoho pilíře nezvyšuje na úkor jiného. Třetím konceptem je hledisko, kdy udržitelný rozvoj vychází z ekonomických principů (resp. z potenciálu kapitálových aktiv). V této oblasti je uvažován kapitál lidský, sociální, přírodní, produkční a finanční. Pokud je zaznamenán dlouhodobý růst úhrnného kapitálu, vývoj je pokládán za udržitelný (Ministerstvo životního prostředí, 2018).

Současné cíle udržitelného rozvoje jsou definovány organizací OSN, kterou byl představen program rozvoje pro období 2015-2030. Je zde obsaženo 17 formulovaných cílů, na jejichž sestavení se podílely všechny členské státy OSN. V platnost byla tato koncepce uvedena dokumentem *Přeměna našeho světa: Agenda pro udržitelný rozvoj 2030*. Definované cíle se týkají následujících oblastí: konec chudoby, konec hladu, zdraví a kvalitní život, kvalitní vzdělání, rovnost mužů a žen, pitná voda a kanalizace, dostupné a čisté energie, důstojná práce a ekonomický růst, průmysl, inovace a infrastruktura, méně nerovností, udržitelná města a obce, odpovědná výroba a spotřeba, klimatická opatření, život ve vodě, život na souši, mír, spravedlnost a silné instituce a partnerství ke splnění cílů (Organizace spojených národů, 2018).

2.3 Teoretický rámec vybraných ekonomických indikátorů životní úrovně

Tato část je věnována teoretickému vymezení vybraných ekonomických indikátorů životní úrovně. Jsou zde charakterizovány ukazatele jako je hrubý domácí produkt, index lidského rozvoje, index lidské chudoby a index globální konkurenceschopnosti. Pomocí těchto veličin lze snadněji přiblížit ekonomickou situaci ve zkoumané zemi.

2.3.1 Hrubý domácí produkt (HDP)

Dle Brčáka a Sekerky (2010) HDP měří objem finální produkce, který byl vytvořen za určité období výrobními faktory, které působily na území daného státu. U výrobních faktorů se přihlíží k jejich působení na území státu, nikoliv k tomu, kdo je jejich vlastníkem.

Tento makroekonomický agregát může být uveden v běžných či stálých cenách, jedná se potom o nominální HDP či reálný HDP. V prvním případě se jedná o vyjádření hodnoty produkce v cenách běžných. Je zde zahrnuta jak velikost produkce (reálně vyprodukovaná), tak

i její ocenění v cenách běžného období (tedy v cenách roku, ve kterém je měřena). Naopak reálným HDP je vyjádřena hodnota produkce v cenách stálých. Což znamená, že je zde zahrnuta reálně vyprodukovaná produkce, která je oceněna cenami určitého základního období. Jedná se tedy o oceňování stále stejnými cenami, což znamená, že zde není zohledněn růst cen. Vystává tak otázka, který z těchto dvou uvedených produktů disponuje větší vypovídací schopností. Jedná se o produkt reálný. Vysvětlení je uvedeno v následujícím příkladu: pokud se ze statistik dozvíme, že reálný produkt vzrostl o 3 %, znamená to, že bylo v ekonomice fyzicky vyprodukováno o 3 % více, než v roce minulém a ekonomika je tedy o 3 % výkonnější. Naopak, pokud by nominální produkt vzrostl o 3 %, mohl by být tento růst vyvolán růstem produkce, ale stejně tak i růstem cen této produkce. Podobně jako u jiných makroekonomických agregátů, i HDP má určité nedostatky. Patří zde například fakt, že v něm není zahrnuta tzv. stínová ekonomika (činnosti prováděné bez příslušných povolení, porušující předpisy, vyhýbající se placení daní atd.). Zároveň zde nejsou zahrnuty výrobky a služby, které poskytneme sami sobě, hodnota volného času, škody na životním prostředí. Také jsou zde obsaženy činnosti člověku škodící (např. produkce alkoholu a cigaret, výdaje na zbrojení apod.). Proto jsou často užívány alternativní agregáty k měření produkce, ve kterých jsou zachyceny různé aspekty. Patří zde např. ukazatel čistého ekonomického blahobytu, ukazatel lidského rozvoje a zelený produkt. Nutno však konstatovat, že kvantifikace těchto ukazatelů bývá velmi obtížná, jsou tedy brány spíše jako podpůrné (Kliková a Kotlán, 2012).

HDP je tedy bezesporu řazen k základním makroekonomickým ukazatelům, díky nimž je charakterizován vývoj domácí ekonomiky. S jeho pomocí je vyjádřen konečný výsledek výrobní činnosti rezidentských výrobních jednotek a může být vymezen třemi způsoby. Prvním způsobem je součet hrubé přidané hodnoty jednotlivých institucionálních sektorů nebo jednotlivých odvětví. Dále je uváděn součet konečného užití výrobků a služeb rezidentskými jednotkami (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) a salda vývozu minus dovozu výrobků a služeb. Poslední, tedy třetí metodou je součet prvotních důchodů za národní hospodářství celkem (náhrad zaměstnancům, daní z výroby a z dovozu snížených o dotace, hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu). Hodnocení celkové ekonomické výkonnosti jednotlivých zemí je odvozeno převážně z ukazatele HDP, který bývá přepočítáván jako HDP na obyvatele (důchod na hlavu). Tento upravený ukazatel je pak považován jako základní kámen pro vytýčení úrovně blahobytu dané země (Kadeřábková a kol., 2007).

2.3.2 Index lidského rozvoje (HDI)

Indexem lidského rozvoje, tedy ukazatelem HDI (z angl. Human Development Index), je myšlen indikátor snažící se o pojetí kvality lidského života. HDI je opřen o tři základní dimenze: dlouhý a zdravý život, znalosti a slušný životní standard. Tyto dimenze mohou připadat zdánlivě nesouměřitelné, s jejich pomocí jsou však představeny základní oblasti „kvality“ lidského života. Aby bylo možno provést komparaci, byly vybrány základní ukazatele, které je nejlépe charakterizují. Ty byly následně metodou standardizace převedeny na dílčí indexy, a to s cílem zajištění jejich srovnatelnosti. Pro dimenzi „dlouhého a zdravého života“ byl jako základní index vybrána tzv. očekávaná délka dožití při narození. Tento ukazatel je zároveň spojen i s dalšími charakteristikami, jako např. zdraví či hodnota výživy, a lze tak souhlasit i s tím, že vypovídá o kvalitě života jedince. Pro druhou dimenzi, tedy „znalosti,“ byly vybrány dva indikátory: míra gramotnosti dospělých a „hrubý“ podíl dětí zapsaných ve školách (vyjádřený pomocí GER – gross enrollment ratio – „hrubý“ podíl dětí zapsaných na různých stupních škol bez ohledu na jejich věk vůči celkovému počtu dětí, kteří svým věkem danému stupni odpovídají). Tímto výběrem jsou nastíněny schopnosti jedince dále rozšiřovat své možnosti. Díky tomu je tato dimenze také velmi důležitým ukazatelem pro výslednou kvalitu života. Třetí dimenzí byl formulován „slušný životní standard.“ Problémem v této oblasti se stala obtížnost vyjádření pouze jedním ukazatelem, jelikož pod pojmem slušného životního standardu si lze v každé zemi představit něco zcela jiného. Nakonec bylo rozhodnuto o nejjednodušší (současně však i nejméně výstižné) variantě, čímž se stal ukazatel HDP na obyvatele. Postup při výpočtu HDI je následující: nejprve se vypočítají čtyři již zmíněné dílčí indexy. Každému ukazateli jsou přiřazeny jeho minimální i maximální hodnoty, jak je uvedeno v následující tabulce (tab. 2.2) (Adamcová, Němečková a kol., 2009).

Tab. 2.2 Minimální a maximální hodnoty ukazatelů HDI

Ukazatel	Minimální hodnota	Maximální hodnota
Očekávaná délka života	25 let	85 let
Gramotnost dospělých	0 %	100 %
GER	0 %	100 %
HDP na obyvatele (PPP)	100 USD	40 000 USD

Pramen: Human Development Report 2007-2008. UNDP, 2008.

Jsou-li zjištěny všechny potřebné informace, dílčí indexy jsou následně stanoveny dle následujícího vzorce:

$$\text{dílčí index} = \frac{\text{skutečná hodnota} - \text{minimální hodnota}}{\text{maximální hodnota} - \text{minimální hodnota}}.$$

Pro správný výpočet dílčích indexů je zapotřebí si uvědomit, že je dílčí index vzdělanosti řazen mezi vážené indexy, tzn. ke každému ukazateli, ze kterého je složen, je přiřazena jiná váha. K míře gramotnosti dospělých je přidělena váha 2/3, GER pak 1/3. Výsledný index HDI je pak již prostým průměrem hodnot všech třech dílčích ukazatelů. Konstrukcí HDI je tak představován jeden z významných kroků v úsilí o změření pokroku lidského rozvoje v jednotlivých zemích. Je však nutno si uvědomit, že získávání dat z mnohých, zejména rozvojových zemí je obtížným úkolem (Adamcová, Němečková a kol., 2009).

Dle UNDP byl ukazatel HDI vytvořen tak, aby zdůraznil, že lidé a jejich schopnosti by měly být konečným kritériem pro hodnocení vývoje země, nikoliv ekonomického růstu samotného. HDI je souhrnným ukazatelem průměrného úspěchu v klíčových rozměrech lidského rozvoje: dlouhý a zdravý život, znalosti a slušná životní úroveň. Jedná se o geometrický průměr normalizovaných indexů pro každou z těchto dimenzí. Zdravotní rozměr je hodnocen podle očekávané délky života při narození. Vzdělávací rozměr je měřen pomocí délky vzdělávání dospělých ve věku 25 let a více (vyjádřeno v letech), dále pomocí očekávané délky vzdělávání dětí ve věku školní docházky (rovněž vyjádřeno v letech). Další rozměr, tedy životní úroveň, je měřen dle hrubého národního důchodu (HND) na jednoho obyvatele. Jednotlivé výsledky těchto tří úrovní jsou dále přepočítávány s použitím geometrického průměru, čímž vznikne výsledný ukazatel HDI. Tímto indexem je ovšem zachycena pouze část toho, co lidský rozvoj vyžaduje. Není zde zahrnuta nerovnost, chudoba, lidská bezpečnost atd. Proto jsou pro zkoumání dalších dimenzí užívány jiné ukazatele (United Nations Development Programme, 2018).

2.3.3 Index lidské chudoby (HPI)

Pomocí indexu lidské chudoby, tedy ukazatele HPI (z angl. Human Poverty Index) je hodnocena povaha chudoby jednotlivců a domácností v dané zemi. Díky tomuto indexu může být také měřena intenzita chudoby v jednotlivých zemích. Bývá sestavován na základě dlouhé řady indikátorů, vyjadřujících jak ekonomickou stránku životní úrovně, tak i její další složky, mezi něž patří například úroveň zdravotní péče, možnosti navštěvovat školu, či dětská úmrtnost. Hodnota HPI je tedy tím vyšší, čím více lidí umírá v nízkém věku, nemá žádné vzdělání, přístup

k pitné vodě a ke zdravotní péči. Může být dosaženo hodnoty HPI od 0 do 100, kde nula představuje minimální chudobu (Jurečka, 2013).

V rámci rozvojového programu OSN došlo ke změně v metodice výpočtu tohoto ukazatele, což bylo zmíněno v Human Development Report z roku 2010. Byl tedy sestaven koncept vícerozměrného (multidimenzionálního) indexu chudoby (MPI). Tento ukazatel je považován za mezinárodně srovnatelný, a to v oblasti akutní chudoby, kde jsou zachyceny mnohé deprivace, které chudí lidé mají, zejména pokud jde o zdraví, vzdělání a životní úroveň. Metodologicky se jedná o postup založený na sestavení jednotlivých profilů deprivací, pro možnost analýzy jak podílu chudých lidí v dané zemi, tak intenzity jejich chudoby. Tato metoda umožňuje rozdělení indexu do podskupin, aby se ukázaly typy deprivací, které přispívají k chudobě napříč populacemi, zároveň aby bylo možno sledovat změny ve vývoji v čase. Kompilace těchto dat do souhrnného indexu, jako je globální MPI, vytváří komplexní obraz chudoby pro každého jednotlivce a umožňuje analýzu propojených deprivací, které zažívají. MPI je složen z deseti ukazatelů, odpovídající třem kritickým rozměrům chudoby na individuální úrovni (osoby nebo domácnosti): vzdělávání, zdraví a životní standard. Domácnost strádá podle konkrétního indikátoru a podmínek, jimiž jsou: dětská úmrtnost (zemřelo dítě v rodině), výživa (dospělý nebo dítě v rodině jsou podvyživení), roky školní docházky (žádný člen v domácnosti nesplnil 5 let školní docházky), zápis dětí do studia (nějaké dítě v domácnosti opustilo školní docházku ve věku 1 až 8 let), elektřina (domácnost nemá elektřinu), pitná voda (pitná voda nesplňuje Rozvojové cíle tisíciletí nebo je více než 30 minut chůze), kanalizace (toaleta nevyhovuje definici Rozvojových cílů tisíciletí, nebo je společná i pro další domácnosti), podlaha (podlahu tvoří písek, hlína nebo hnůj), vaření (domácnost používá k vaření dřevo, dřevěné uhlí nebo hnůj) a domácnost nemá vlastní více než jedno: rádio, TV, telefon, kolo, motocykl. Pomocí MPI tak není hodnocena jen intenzita chudoby, ale zároveň podstata nebo složení strádání v dané oblasti. Správné měření chudoby je nezbytné pro potřeby efektivní rozvojové politiky (Human Development Report, 2010).

2.3.4 Index globální konkurenceschopnosti (GCI)

Jedná se o index, který je využíván Světovým ekonomickým fórem, jenž každoročně vydává zprávu, kde zařazuje země do žebříčku dle kritérií, které znázorňují jejich konkurenceschopnost v hospodářské soutěži. V indexu globální konkurenceschopnosti, tedy GCI (z angl. Global Competitiveness Index), je zahrnuto dvanáct pilířů, s jejichž pomocí jsou vyobrazeny různé aspekty pro posouzení. GCI je tedy složen z následujících částí: instituce,

infrastruktura, makroekonomické prostředí, zdraví a základní vzdělání, vyšší vzdělání a odborná příprava, efektivita trhu zboží, efektivita trhu práce, vývoj finančního trhu, technická připravenost, velikost trhu, obchodní vyspělost a inovace. I když jsou samostatně uváděny výsledky těchto dvanácti pilířů konkurenceschopnosti, je nutno brát v potaz jejich vzájemné vazby. Tyto pilíře bývají vzájemně ovlivňovány, mohou se navzájem posilovat a slabost v jedné oblasti má často negativní dopad na jiné. Výsledného GCI lze dosáhnout v číselném rozmezí 0-7, přičemž čím vyšších hodnot země dosahuje, tím lepší konkurenceschopnost vykazuje (World economic forum, 2016).

3 Kultura jako fundamentální faktor ekonomického růstu a rozvoje

Pro pochopení mnohých rozdílů světových ekonomik (kupříkladu v oblasti příjmů), či samotného procesu hospodářského růstu, bývá užíván koncept Solowova růstového modelu. V kontextu tohoto modelu je hospodářský růst řízen technologickým pokrokem. Rozdíly v příjmech jsou chápány jako důsledek kombinace technologických rozdílů a rozdílů fyzického kapitálu na pracovníka a lidského kapitálu na jednoho pracovníka. Zatímco nám tento přístup poskytuje dobrý výchozí bod a vymezuje potenciální zdroje hospodářského růstu a rozdílů v příjmech mezi jednotlivými zeměmi, tyto zdroje jsou jen blízkými příčinami hospodářského růstu a hospodářského úspěchu. Zaměříme-li se například na zmíněné rozdíly v příjmech mezi zeměmi, se snahou vysvětlit tyto oblasti pomocí technologií, fyzického kapitálu a rozdílů v lidském kapitálu, mohou nastat pochybnosti. Jestliže technologie, fyzický kapitál a lidský kapitál jsou tak důležité v porozumění rozdílům v bohatství národů, tak proč některé společnosti nezlepšují své technologie, neinvestují do fyzického kapitálu a neakumulují lidský kapitál stejně jako ostatní? Zdá se tedy, že jakékoliv vysvětlení, které se spoléhá na rozdíly v technologii, fyzickém kapitálu a rozdílu v lidském kapitálu mezi zeměmi, je na určité úrovni neúplné. Musí existovat další, hlubší důvody, které mohou být nazývány jako "fundamentální příčiny" hospodářského růstu. Právě tyto důvody brání mnoha zemím investovat dostatečně do technologií, fyzického kapitálu a lidského kapitálu. Vyšetřování fundamentálních příčin hospodářského růstu se stává důležitým alespoň ze dvou důvodů. Za prvé, každá teorie, která by byla zaměřena přímo na fundamentální příčiny, aniž by chápala hnací síly, by byla neúplná. Takto by nebyl splněn plný slib dané teorie, dokud by se těmito základními příčinami nezabývala. Za druhé, pokud je část studie o ekonomickém růstu motivována zlepšením růstových výkonů národů a životní úrovně jejich občanů, pochopení základních příčin je pro tento cíl stěžejní. Jak je autorem uvedeno, současně lze doufat, že pochopení fundamentálních příčin ekonomického růstu může jednoho dne nabídnout uspokojivější řešení hlavních otázek společenských věd o tom, proč jsou některé země chudé a jiné bohaté. Jsou známy nespočetné základní příčiny hospodářského růstu, které navrhli různí ekonomové, historici a sociální vědci po celé věky. Pro zjednodušení jsou však formulovány 4 fundamentální příčiny ekonomického růstu. Jedná se o tyto: štěstí, geografii, kulturu a instituce. Pro účely této práce je dále nahlíženo hlavně na kulturu. Samotným pojmem „kultura“ jsou označeny víra, hodnoty a preference, které ovlivňují individuální ekonomické chování. Odlišnosti jednotlivých náboženství ve společnostech jsou řazeny k nejjasnějším příkladům kulturních rozdílů, které mohou ovlivnit ekonomické chování. Rovněž také rozdíly v preferencích (například pokud jde o to, jak důležité

je bohatství ve vztahu k jiným aktivitám), by mohly být stejně důležité nebo dokonce důležitější než zmíněné štěstí, geografie a instituce, při ovlivňování hospodářské výkonnosti. Obecně řečeno, s jejich pomocí mohou být ovlivněny hospodářské výsledky. Kulturou může být významně ovlivněna volba povolání společnosti, struktura trhu, míra úspor a ochota jednotlivců akumulovat fyzický a lidský kapitál. Rovněž může být ovlivněna míra spolupráce a důvěry ve společnost, které jsou důležitými základy aktivit zvyšujících produktivitu. Často bývá zdůrazňován určitý vztah mezi kulturou a institucemi, díky nimž je ovlivněno individuální chování. Nicméně existuje zásadní rozdíl mezi teoriemi v těchto dvou kategoriích, který odůvodňuje jejich oddělení. Instituce jsou totiž přímo pod kontrolou členů společnosti v tom smyslu, že změnou rozdělení zdrojů, ústav, zákonů a politik mohou jednotlivci společně ovlivňovat instituce, v nichž žijí. Naproti tomu kultura odkazuje na soubor přesvědčení, které se časem vyvinuly a jsou mimo přímou kontrolu jednotlivců. I když by se instituce mohly v praxi obtížně měnit, je mnohem těžší ovlivňovat kulturu a každá rada společnosti, která by měla změnit svou kulturu, by mohla být téměř zbytečná (Acemoglu, 2009).

Jak je uváděno jinými autory, kultura je často zdůrazňována jako jeden ze základních faktorů hospodářského růstu. Bylo navrženo, aby bylo náboženství považováno za klíčový aspekt kultury. Počátek této debaty je založen již na tvrzení ekonoma Webera (1930), který identifikoval pozitivní účinek protestantské etiky na ekonomický rozvoj. Většina výzkumu v této oblasti tedy vycházela z jeho předpokladů a byla soustředěna na vliv náboženství na ekonomické postoje a hodnoty vedoucí k ekonomickému růstu. Další autoři zabývající se touto problematikou byli soustředěni na různá specifika daných náboženství, díky nimž jsou ekonomický růst i rozvoj významně ovlivněny. Jsou zmiňovány faktory jako: silný vliv tradic (zejména u katolické kultury), nedostatek důvěry vůči ostatním, nesnášenlivost, ovlivňování individuálního chování a postojů (např. poctivost, vůle tvrdě pracovat atd.), vývoj vlastnických práv, míra byrokracie, technologický pokrok a mnoho dalších. Významnou úlohu ve formování zemí sehrála rovněž sekularizace (oddělení moci náboženské od moci světské), která je uváděna jako pozitivní faktor hospodářského rozvoje. Tento fakt může být považován za jeden z důvodů, proč je islámská kultura a islámské právo, oproti ostatním významným světovým náboženstvím, běžně považováno jako negativní pro ekonomický růst. Některými autory jsou v tomto směru uváděny mnohé další aspekty tohoto náboženství, které jsou negativní pro ekonomický růst, a které jsou vysvětlovány nevhodnými, konzervativními institucemi. Z důvodů mnoha náboženských faktorů, kterými může být hospodářský rozvoj ovlivněn, je nutno pro srovnávání zemí přihlížet různým výzkumům. Ty bývají zaměřeny na danou

problematiku a různé determinanty určující ekonomickou úroveň dané kultury, či země. Základy těchto výzkumů mohou být založeny buď na historických analýzách nebo na statistické analýze využívající současné údaje z různých průzkumů. I na tomto poli zkoumání byly objeveny jak pozitivní, tak negativní faktory, kterými může být hospodářský rozvoj i růst ovlivněn. Mezi příznivé vlivy jsou řazeny například: důvěryhodnost, úspornost, vůle pracovat, čestnost, tolerance a úcta k ostatním. Na druhé straně byly rovněž zjištěny vlivy negativní, jako jsou kupříkladu: nesnášenlivost, konzervatismus a nízká důvěra v organizace. Ve studiích hodnotících vliv náboženství na hospodářské výsledky je většinou užívána analýza mezi zeměmi či celostátní analýza. Při jejich využití je však nutno brát v potaz fakt, že mohou existovat další jiné historické faktory, díky nimž by mohla být daná země „chycena“ v jistých podmínkách. Jak je známo, tyto faktory sice mohou časem zmizet (obvykle prostřednictvím reformy), ale může se zde projevit jev zvaný „závislost na cestě“ (z angl. path dependence), díky kterému může být stále ovlivňováno chování lidí. Problém spočívající v rozlišování mezi účinkem náboženství a jinými historickými faktory může být překonán použitím individuálních údajů pro velké množství zemí. Potřebné údaje lze nalézt například v průzkumu světových hodnot WVS (z angl. World Value Survey), nicméně i zde jsou zjištěna určitá omezení při hodnocení. V jednotlivých vlnách průzkumů jsou totiž zahrnuty jiné soubory zemí. Některé (zejména muslimské země) nejsou zahrnuty vůbec (Filipová, 2012).

Na poli výzkumu v této oblasti je významná role připisována společnosti World Values Survey Association, která je neziskovou organizací a je financována různými vědeckými nadacemi. Členové Asociace pro průzkum světových hodnot (WVSA) provádějí reprezentativní národní průzkumy hodnot a přesvědčení lidí ve svých zemích. Shromážděná data jsou okamžitě sdílena mezi členy sítě a dva roky po dokončení terénní práce jsou data zveřejněna pro veřejnou potřebu na internetu. Jsou zde nabízena data třech různých úrovní: jednotlivé země, vlny (agregované soubory a dokumenty, které sdružují různé účastnické země; tato varianta je obvykle využívána výzkumníky, kteří chtějí porovnat výsledky mezi různými zeměmi) a úroveň podélná (všechny vlny sloučeny a integrovaná dokumentace se snaží dokumentovat časové řady). Stěžejní výzkumy jsou tedy prováděny ve vlnách. Prozatím bylo dokončeno šest výzkumných vln: První v letech 1981-1984, druhá 1990-1994, třetí 1995-1998, čtvrtá 1999-2004, pátá 2005-2009, a poslední uskutečněná v letech 2010-2014. Nejnovější výzkumná vlna byla úspěšně započata v lednu roku 2017 a ukončení je předpokládáno v prosinci roku 2019, s očekávanou účastí 70-80 zemí. Následující vlny jsou plánovány každých pět let (World Values Survey).

Dalším důležitým faktorem, který je zapotřebí brát v potaz, je také rozšířenost určitých kultur (náboženství) na světě. Dle výsledků demografické analýzy Pew Research Center je největší náboženská skupina světa představována křesťany (katolíci, pravoslavní, protestanti), kterou tvoří zhruba 2,3 miliardy obyvatel neboli 31 % světové populace. V celosvětovém měřítku je druhá příčka obsazena muslimy, tedy druhou největší náboženskou skupinou, kterou tvoří zhruba 1,8 miliardy obyvatel neboli 24 % světové populace. U muslimů je ovšem zaznamenán největší vzestup mezi všemi náboženskými skupinami, včetně křesťanů. Jednoduše řečeno, toto náboženství zažívá v porovnání s ostatními mnohem větší nárůst své populace čili svých vyznavačů. Je otázkou, v jakém rozsahu se tento vývoj projeví v budoucnu. Již dnes jsou v těchto ohledech sestavovány mnohé analýzy a predikce. Kupříkladu bývá porovnávána porodnost a úmrtnost v průběhu několika let, což lze považovat za směrodatné údaje. Rovněž jsou zde brány v potaz fakta jako jev, kdy ne všechny děti zůstanou u náboženství svých rodičů. V některých zemích, včetně Spojených států, je běžné, že dospělí opouštějí náboženství svého dětství a přecházejí na jinou víru (nebo žádnou víru). V současné době je velmi diskutován dopad rozdílů v plodnosti a úmrtnosti. Rozdíly v plodnosti mezi náboženskými skupinami jsou jedním z klíčových faktorů současných trendů vývoje populace a budou důležité pro budoucí růst. Globálně, muslimové mají nejvyšší míru plodnosti, a to v průměru 2,9 dětí na ženu, což je výrazně vyšší než míra náhrady (2,1), která je stanovena jako minimum potřebné pro udržení stabilního vývoje populace. Křesťané dosahují druhé nejvyšší míry plodnosti, a to 2,6 dítěte na ženu. Všechna ostatní velká náboženství mají příliš nízké úrovně plodnosti na to, aby byly schopny udržet stálý vývoj (Hackett a McClendon, 2017).

Na oblast zkoumání vlivu náboženství na ekonomický růst lze nahlížet z hlediska tří přístupů, jimiž jsou: vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje (vliv na chování jednotlivců ve společnosti a tím na ekonomický růst), přímý vliv náboženství na ekonomický růst (forma náboženství jako jeden z faktorů ekonomického růstu v růstových modelech) a zkoumání vlivu religiozity na ekonomický růst. Zatímco přístup první se stal nejrozšířenějším proudem výzkumu, od druhého přístupu se ustupuje, jelikož ukazuje na rozdíly, ale nevysvětluje, proč a jak může náboženství působit na ekonomický růst a rozvoj. Tyto tři základní přístupy jsou popsány v následujících podkapitolách.

3.1 Vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje

Během minulého století, rovněž začátkem toho současného, se ekonomická věda pokoušela odpovědět na jednu z nejdůležitějších otázek: jakou roli by měl hrát stát

v ekonomickém životě. Jsou zde postaveny dvě skupiny, třímající odlišné postoje k této problematice. První skupinou jsou liberální ekonomové (např. Milton Friedman), kteří jsou zastánci názoru, že by role státu měla být minimalizována. Dle jejich přesvědčení by měla mít většina ekonomických procesů možnost samoregulace. Rovněž by dle nich měla být minimalizována úroveň zdanění (je jedním z nejdůležitějších zdrojů příjmů státu). Na druhé straně jsou zde postaveni zastánci teorie sociálního státu, podporující myšlenku státu jako poskytovatele vládně chráněných minimálních standardů příjmu, výživy, zdraví, bydlení a vzdělání pro každého občana. S cílem poskytovat zboží a služby svým občanům by tak měl stát vybírat značné daňové příjmy. V takovýchto diskuzích je však často opomenut fakt, že úloha státu může záviset na náboženství a kulturních rozdílech dané země. Až koncem 20. století se jednotlivá odvětví ekonomické vědy začala soustředit na spojitost mezi ekonomikou a náboženstvím, kulturními hodnotami a jejich empirickými účinky. Většina významných badatelů pokoušejících se o systematický popis vlivu kulturních hodnot uspěla, a to i v sestavování výpočetních ukazatelů, které umožňují srovnání kulturních hodnot. Pro většinu autorů se základem staly ukazatele, jež vypočítal Geert Hofstede (2001), který jako první představil koncept dimenzí národních kultur a vypočítal použitelnou kvantifikaci těchto kultur. Nejdůležitější otázkou však je, zda by koncept Hofstedeho o kulturních dimenzích, včetně jeho kvantifikace, měl být použit ve vědeckém výzkumu v 21. století vzhledem k tomu, že většina indexů byla vypočítána v šedesátých a sedmdesátých letech. Jak je z různých studií známo, mnoho dalších autorů, zkoumajících podobné pojmy, Hofstedeho hypotézy spíše podpořili, než aby jim protiřečili. Výzkumná literatura o vlivu kulturních hodnot na ekonomické, sociální a psychologické procesy roste exponenciálně. Mezi jednu z novějších studií je počítán výzkum, který je soustředěn na problematiku vlivu kulturních hodnot na mezinárodní rozdíly v podnikové etice. Byla zde analyzována etická politika téměř 2700 firem ve 24 zemích, související s kulturními indexy Hofstedeho. V těchto etických politikách jsou zahrnuty: politika lidských práv, politika proti úplatkářství a korupci, provádění a komunikace firemních etických kodexů. Dalším významným výzkumem je studie způsobu, jakým národní kultury ovlivňují spotřebu životního pojištění. V obou zmíněných studiích byl potvrzen a zdůrazněn pozitivní dopad individualismu. Často bývá zkoumán vliv kulturních hodnot na hrubý domácí produkt na obyvatele, míru gramotnosti, populační růst a vývoj očekávané délky života. Touto studií byla rovněž částečně podpořena zjištění Hofstedeho. Dalším polem zkoumání je vztah mezi národní kulturou a přijetím nových produktů, nápadů nebo chování. Účelem tohoto zkoumání byla možnost rozlišení mezi inovativním a imitačním chováním. Použitím kulturních ukazatelů v

ekonomickém výzkumu byly přineseny nové smysluplné poznatky do ekonomických procesů (Strielkowski a Čábelková, 2015).

Jak uvádějí i jiní autoři, oblast zájmu dnešních ekonomů je stále více soustředěna na problematiku kulturních vlivů, kterými by mohla být vysvětlena odlišná úroveň bohatství národů. Mnohými autory je kultura považována za kolektivní programování mysli. Prvním krokem při zavádění takovéto definice je identifikace specifického znaku, který výzkumník považuje za důležitý pro rozvoj. Bývají používána různá opatření, jako například: důvěra, kmenová příslušnost, individualismus, náboženské vyznání a mnoho dalších. Pro možnost zkoumání v této oblasti, je nutno užití obecnějšího teoretického přístupu. Jako kulturní rys bývá užíván podnikatelský postoj, neboť rozvojoví ekonomové dlouho věřili, že podnikání je základem hospodářské prosperity. V tomto modelu je základem volba lidí, kdy se rozhodují o výběru mezi dvěma třídami zaměstnání. Konkrétně se jedná o volbu mezi riskantním podnikáním nebo zaměstnáním s nízkým rizikem. Tato volba totiž bývá silně ovlivňována kulturními faktory. V modelu jsou rovněž formulovány dva odlišné postoje. Význam prvního je vykládán tak, že jsou kulturní rysy pevně spojené. Je brán jako obecný antikapitalistický postoj mezi pracovníky a tradičními sektory. Jedná se o postoj, o kterém mnoho ekonomů tvrdí, že je vedlejším produktem vykořisťujícího kolonialismu v rozvojovém světě. Jako druhý aspekt jsou formulovány postoje dynamické, náchylné ke změně. Tento dynamický aspekt kultury je odvozen ze socializace a profesní volby. Je prokázáno, že vnímání podnikatelského rizika bývá částečně ovlivněno rodinným zázemím, jelikož děti z podnikatelského prostředí bývají pravděpodobně lépe informovány o těchto činnostech. Stejně tak v opačném případě, rodiči pracujícími v platové třídě, kteří mají rozvinuté dovednosti ve své praxi a určitou averzi vůči riziku, mohou být dětem poskytnuty předpoklady pro lidský kapitál, který je předurčuje k aktivitám s nízkým rizikem. Tento kulturní přenos uvnitř rodiny není dokonalým faktorem pro ekonomický rozvoj, a je zde vytvářena značná setrvačnost: děti mají tendenci se vyvíjet ve stopách svých rodičů a společnost s méně podnikatelským životem v současnosti zůstane pravděpodobně v tomto smyslu totožná i v budoucnosti. Dynamická teorie kultury je z podstaty založena na stavu hospodářství, konkrétně na tom, jak bohatá nebo chudá je daná země. Tento rozdíl je zdůrazňován faktory, které jsou specifické pro jednotlivé země, jako je například: protispolečenská zaujatost, význam rodiny při utváření postojů a vládní politiky, které snižují podněty k podnikatelství (např. zaručená a velkorysá zaměstnanost prostřednictvím velkého veřejného sektoru). Za pomoci institucionálních změn, hlavně díky ekonomické otevřenosti, může být zvýšena návratnost k podnikání u obyvatelstva. Je dokázáno, že by měl být kladen

větší důraz na usnadnění podnikatelské činnosti. Zvyšováním příležitostí v této oblasti nebo prosazováním změn u stávajících podniků (aby se zapojili do nových činností), jsou vytvářeny neuvěřitelné příležitosti k růstu. A když jsou tyto podněty měněny, kultura na ně reaguje (Chakraborty a kol., 2015).

Tvrzení Maxe Webera (1930) byla vedena směrem, že je za industrializací v západní Evropě postaven kulturní faktor. Tímto je v dané době myšlena protestantská reforma, a zvláště pak vzestup kalvinismu. Jak je známo, Anglie zaujímala v tomto období jedno z nejvýznamnějších postavení, což je připisováno industrializaci, která zde započala. Jedním z Weberových tvrzení byla argumentace, že anglická zbožnost, zejména zmíněný protestantismus, byla tím důležitým hnacím motorem kapitalistického vývoje. Protestanté byli vedeni k souboru přesvědčení, které kladou důraz na tvrdou práci, šetrnost a úspory, dále že úspěch je v souladu s tím, co je spojeno s vůlí Boha. Rovněž bývají srovnávána různá náboženství a jejich vliv na ekonomický rozvoj. Charakteristiky protestantismu a jiných náboženství si bývají často kontrastem. Kupříkladu katolicismus je směrem, který údajně nepropagoval kapitalismus. Podobné myšlenky byly navrženy kupříkladu jako vysvětlení, proč jsou latinskoamerické země relativně chudé (kvůli jejich iberské kultuře), zatímco jejich severoameričtí sousedé jsou více prosperující (kvůli jejich anglosaské kultuře). Roli zde také hraje myšlenka, že problémy ve společnosti mohou nastat proto, že daný systém přesvědčení nepodporuje spolupráci. Je ovšem nutno brát v potaz dvě důležité argumentace v této oblasti zkoumání, jenž konfrontují teorie ekonomického růstu založené na kultuře. Prvním faktem je obtížnost měření kultury. Přestože bylo v tomto oboru zkoumání učiněno mnoho pokrokových objev, stále je přesná charakterizace těchto vzájemných vlivů velmi obtížným úkolem. Druhým problémem, jsou úvahy o růstových zázracích, kde jako velmi výstižný příklad mohou být uvedeny Jižní Korea a Singapur. Jestliže některé asijské kulturní hodnoty mohou být považovány jako zodpovědné za úspěšné růstové zkušenosti těchto zemí, je obtížné vysvětlit, proč právě tyto asijské hodnoty nevedly k růstu již dříve. Mnoho autorů je tedy postaveno za názorem, že kulturní vlivy nejsou hlavní silou, která je postavena za velkými rozdíly v ekonomickém růstu. V tomto světle může být kultura nejlépe považována za doplněk institucionálních faktorů. Mnoho rozsáhlých empirických zdrojů je směřováno k přesvědčení, že právě rozdíly v ekonomických institucích (více než štěstí, geografie nebo kultura) způsobují mnohé odlišnosti, kupříkladu ve zmíněné oblasti příjmů. Asi jako nejjednodušeji vyjádřený vztah je zde charakterizována souvislost mezi mírou ekonomických institucí a příjmem na obyvatele (Acemoglu, 2009).

Mnoha autory je zastáván názor, že vzdělání je jednou ze základních kritérií pro nastartování příznivého a intenzivního hospodářského růstu. Je dokázáno, že ty náboženské skupiny, kterými je právě na vzdělávání dětí kladen velký důraz, rozšiřují toto myšlení dál, mezi své denominace. U zemí, kde je moc náboženská spojena s institucemi (tedy nedošlo zde k sekularizaci), může mít tento proud velký vliv. To znamená, že pomocí vlivu kultury zde rovněž dochází ke zlepšování vývoje ekonomického růstu. Ovšem na straně druhé, tedy světské moci, mohou být tyto postoje také podporovány, a to v rámci modernizace. Bývá zde budován sekulární systém podporující šíření vzdělání. Jak je tedy potvrzeno, v obou případech je pomocí šíření vzdělání spušten růst fyzického kapitálu a tím i hospodářský růst. Ovšem vliv kultury nemusí znamenat pouze pozitiva, jelikož jsou známy i negativní vlivy. Náboženství může být buď progresivní silou podporující vzdělávání a přispívající k ekonomickému růstu, či na druhou stranu může představovat konzervativní rozměr, který se brání šíření a růstu lidského kapitálu (Autiero a Vinci, 2016).

3.2 Přímý vliv náboženství na ekonomický růst

Je definována dvojí interakce náboženství a politické ekonomie. V prvním případě, kdy je náboženství považováno za závislou proměnnou, se ústřední otázkou stává, jak hospodářský rozvoj a politické instituce ovlivňují náboženskou účast a víru. Je-li však považováno za nezávislou proměnnou, klíčovou otázkou se stává, jak náboženství ovlivňuje jednotlivé charakteristiky, mezi něž patří pracovní etika, poctivost a úspora, a tím je ovlivněna hospodářská výkonnost. Jak již bylo zmíněno, v oblasti přímého vlivu náboženství na ekonomický růst je nahlíženo na to, jaký má dané náboženství (měřeno podílem osob s daným náboženstvím na celkové populaci v zemi) vliv na HDP na obyvatele. Práce těchto autorů je zaměřena na sestavení modelu, v němž jsou jako determinanty ekonomického růstu zahrnuty proměnné religiozity. Snahou autorů je pochopit, jaký význam mají různé typy náboženství pro hospodářský růst a další ekonomické proměnné. Jsou zde formulovány dvě závislé proměnné religiozity: měsíční účast na formálních náboženských službách a víra v peklo. Víra týkající se posmrtného života byla formulována jako zásadní údaj této oblasti, mající vliv na ekonomický vývoj. Hlavním zjištěním při sestavení tohoto modelu bylo, že růst je posílen tehdy, když je odvětví náboženství neobvykle produktivní v tom smyslu, že produkce je vysoká (zde víra související s posmrtným životem) ve srovnání se vstupem (účast). Více času a prostředků vynaložených na formální náboženské služby může být také považováno za odliv zdrojů, který snižuje tržní produkci (HDP). To ovšem neznamená, že se jedná o nezbytně negativní vliv pro

hospodářský růst. Zjednodušeně, tento vztah je závislý na tom, do jaké míry větší návštěvnost těchto služeb vyvolá vyšší přesvědčení, na tzv. „funkci výroby náboženství.“ Je-li sestaven takovýto model a jsou-li dostupná potřebná data, mohou dále autoři provádět výzkumy v této oblasti. Tato data jsou čerpána především z výzkumných vln WVS (zmíněny již dříve), dále ze zpráv o náboženství z Mezinárodního programu sociálního průzkumu. Autoři užívají těchto dat hlavně pro vytvoření jejich průměru v jednotlivých zemích. Základní údaje zemí jsou brány ze sčítání lidu a rovněž z průzkumů, v nichž jsou lidé požádáni, aby uvedli náboženství, ke kterému se hlásí. Po sběru všech důležitých informací bylo vytvořeno jedenáct následujících kategorií: katolická, protestantská, jiní křesťané, ortodoxní, muslimská, hinduistická, buddhistická, další východní náboženství, židovská, jiná náboženství a poslední skupina – bez náboženství (včetně ateismu). Ovšem vzhledem k nízké dostupnosti dat u některých kultur, bývá výzkum zahrnut pouze pro některé kategorie. Ovšem co se týče modelů, ve kterých by byl přesněji determinován vztah náboženství a ekonomického růstu, jsou stále ve fázi rozvíjení. Celkově je od této metody upouštěno, jelikož sice ukazuje na rozdíly v hospodářském růstu jednotlivých kultur, ale nevysvětluje, proč a jak může náboženství působit na ekonomický růst a rozvoj, jak je tomu u ostatních dvou oblastí (McCleary a Barro, 2006).

3.3 Vliv religiozity na ekonomický růst

Na otázku, zda lze pomocí náboženství spravedlivěji rozvíjet hospodářský růst, je zaměřen program Světového ekonomického fóra. Je zde zmíněna potřeba lepší analýzy této oblasti, jelikož je jen málo konkrétních studií toho, jak různé skupiny společnosti přispívají k inkluzivnímu růstu. Tematicky je tato analýza zaměřena na to, jakým způsobem víra souvisí s náročnými globálními výzvami, které utvářejí proud světové ekonomiky. Je diskutováno o tom, proč je zrovna víra tak důležitým faktorem. Dle autorů je to například proto, že je náboženství často ignorováno. Ve skutečnosti však hraje významnou, ať už negativní či pozitivní roli ve vztahu k inkluzivnímu růstu. Na jedné straně mohou být nepřátelství, předsudky a předpojatosti pramenící z náboženství, zábranou inkluzivního růstu. Na druhou stranu je známa pozitivní souvislost, jelikož náboženské organizace mají obrovskou schopnost dělat dobro. V tomto smyslu je většina náboženských skupin známá svými programy zaměřenými na řešení chudoby a péče o chudé. Kromě zmírňování chudoby je rovněž dokázáno, že když svoboda náboženství nebo víry (včetně mezilidských a mezikulturních porozumění) doprovází vzestup, mírové podmínky potřebné pro inkluzivní růst jsou často posíleny. Faktor víry v inkluzivním růstu je složitým tématem, které se teprve začíná analyzovat. Jak vyplývá z dosavadních konferencí

biskupů a podnikatelů o lidském rozvoji, křesťanské skupiny a organizace přistupují k inkluzivnímu růstu různými způsoby, a to podle různých teologií. Největší křesťanská církev, tedy římsko-katolická církev, zdůrazňuje význam sociální spravedlnosti a zmírnění chudoby. Dle idejí tohoto proudu by měly být splněny tři významné kroky. Prvním úkolem je „dát ekonomiku do služby lidem.“ Tímto je myšlena vize, kdy by bytosti a příroda neměly být ve službách peněz. Dalšími úkoly, které jsou popsány, je sjednotit všechny lidi na cestě k míru a spravedlnosti a chránit životní prostředí. Tím ovšem není míněno, že katolická pozice je slepě pro podnikání. Je pro lidi a pro podnikání jen do té míry, že podnikání může zvednout lidi z chudoby a zoufalství k prosperitě a naději. Důraz je kladen spíše na spravedlivé sociální rozložení než na vytvoření individuálního bohatství. Druhým křesťanským přístupem, typičtějším pro protestantské církve, je kladen důraz na osobní odpovědnost za bohatství, prosperitu, podnikání a růst. Již dávno bylo zaznamenáno spojení mezi protestantismem a „pracovní etikou,“ která byla ústředním bodem kapitalismu. Dnes je možno ji spatřit v nových podobách - od důrazu na tvrdou práci, sebevědomí a silné rodiny, až po prosperitu. Třetím přístupem, který dokonce začíná mít vliv na některé formy křesťanství, je koncept pro církve, nevládní organizace a další organizace, aby se pokusili změnit společenské struktury a individuální životy, aby zajistili lepší rozdělení bohatství. Ideálním cílem OSN se stala vize spojení „katolického“ důrazu na sociální spravedlnost a strukturální změnu s „protestantským“ zaměřením na individuální podnikání. Aby bylo tedy dosaženo významného ekonomického růstu, je třeba brát vážně úlohu náboženství a víry v prosazování inkluzivního růstu po celém světě (Grim a Woodhead, 2015).

Další východiska z této oblasti zkoumání jsou zameřena na spojitost mezi ekonomickými a náboženskými svobodami. Podle nedávné studie je svoboda víry považována za jeden ze tří faktorů významně spojených s globálním hospodářským růstem. Kupříkladu byl pomocí ukazatele GCI nalezen pozitivní vztah mezi náboženskou svobodou a deseti z dvanácti pilířů tohoto indikátoru. Například zde bylo prokázáno, že inovační síla je více než dvakrát pravděpodobnější v zemích s nízkými náboženskými omezeními a nepřátelskými akcemi. Tímto výzkumem je naznačováno, že když je svoboda náboženství nebo víry uplatňována, má různé účinky. Jedním z nich je snížená míra korupce. Ze zjištěných informací je známo, že zákony a praktiky, které vylučují náboženství, souvisejí s vyšší úrovní korupce. Dalším účinkem by mělo být více míru. Když náboženské svobody nejsou respektovány, výsledkem může být násilí a konflikty. Normální ekonomické aktivity se stanou zranitelnými narušením, místní a zahraniční investice jsou odkloněny a udržitelný rozvoj je podkopán. Obecněji,

tolerance je klíčovou složkou míru a stability, což je zvláště důležité pro podnikání, protože tam, kde existuje stabilita, existuje více příležitostí investovat a provádět běžné a předvídatelné obchodní operace, zejména na nových a rozvíjejících se trzích. Jako další účinek je zmíněna méně škodlivá regulace. Některá náboženská omezení mohou totiž přímo ovlivňovat hospodářskou činnost a vytvářet právní překážky pro dovozní a vývozní průmysl. Některými zákony mohou být také vyvolána náboženská nepřátelství v celém regionu a mohou být opět narušeny trhy. Příklady jsou uváděny od diskriminace žen na pracovišti, až po použití zákonů proti rouhání, které napadají obchodní rivaly. Posledním uvedeným účinkem je spojitost mezi náboženskou rozmanitostí a hospodářským růstem. Svoboda náboženského vyznání může přispět k bohatému pluralismu, který je spojen s hospodářským růstem. Aktivní účastí náboženských menšin ve společnosti bývá často podporována hospodářská inovace, jak je známo již z historie průmyslové revoluce. Dle těchto tvrzení by pravděpodobně zajištění svobody pro náboženské skupiny mělo být způsobem, jak stimulovat a udržet růst. Je to něco, z čeho může každá země těžit (Grim, 2014).

Snahou některých autorů je nastínit, jaký má víra a celkově religiozita pozitivní dopad na společnost. Jsou zde uvedeny oblasti, jako například: lidská práva, mír a předcházení konfliktům, protikorupční jednání a obchodní etika. První oblasti jsou myšleny důležité principy jako je „zlaté pravidlo“ reciprocity (zacházejte s ostatními, jak byste očekávali, že bude zacházeno s vámi) a respekt. Tyto hodnoty jsou sdíleny mezi všemi hlavními světovými náboženstvími. Někdy jsou oba pozitivním základem v oblasti lidských práv. Věřící jsou zde již dlouho aktivními hráči a ukázali, jak může být víra základem řešení problémů, naopak rovněž součástí či samotným základem problémů. V oblasti míru a předcházení konfliktů je právě náboženství často vnímáno jako jádro konfliktů na celém světě. Naopak je rovněž prokázáno, že náboženství a víra mohou být neocenitelná při prosazování tolerance, úcty, porozumění a smíření. Je tak představována silná pozitivní síla v prevenci, řízení a řešení konfliktů. V další části těchto výzkumů je pojednáváno o tom, že náboženská přesvědčení mohou být důležitými aspekty v boji proti korupci. Etické a morální normy jednotlivce jsou utvářeny svou vlastní religiozitou. Existují důkazy, že víra a náboženství vůdci by se měli začlenit do politiky protikorupčního boje. Posledním zmíněným aspektem, tedy obchodní etikou, je myšlena skutečnost, že víra a duchovnost zavádějí do pracovního prostředí etické hodnoty a mohou ovlivnit obchodní praktiky a širší ekonomiku. Stručně řečeno, hospodářský růst je náboženstvím silně ovlivňován, ať už se jedná o rovinu pozitivních, či negativních vlivů (Ventura a Magnoni, 2014).

4 Rozdíly v životní úrovni zemí s dominantním zastoupením protestantské, katolické a muslimské kultury

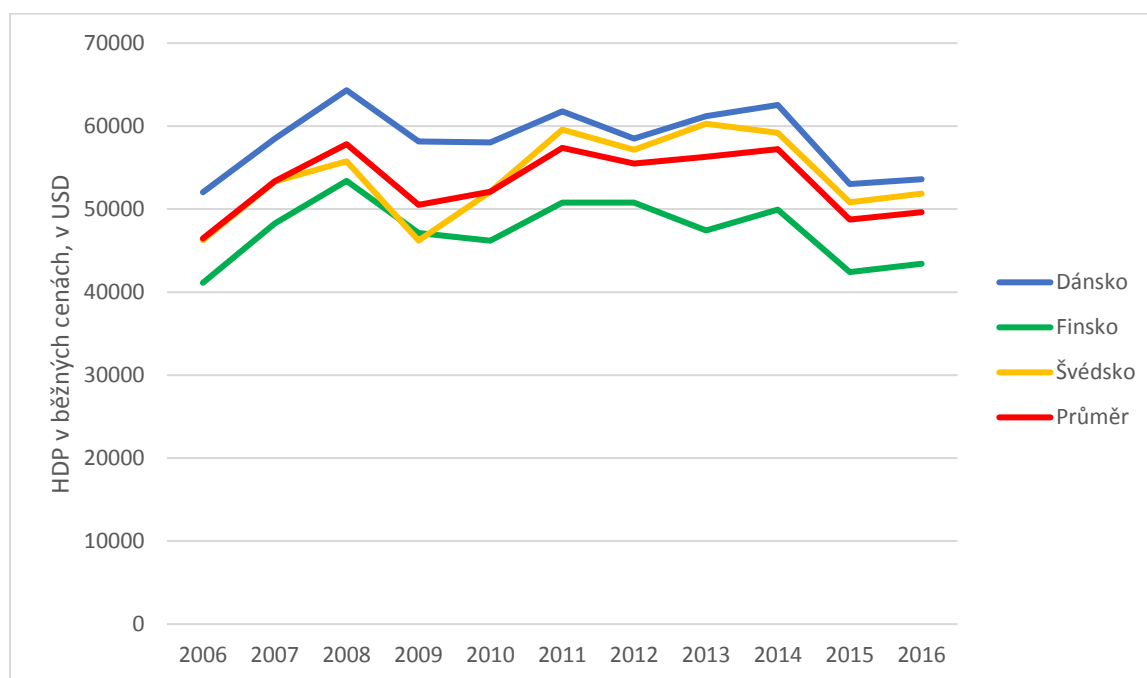
Tato kapitola je zaměřena na porovnávání ekonomické úrovně zemí, ve kterých převažují následující kultury: katolická, protestantská a muslimská. Metodologicky jsou zde užity indexy uvedené v kapitole 2.3 (teoretický rámec vybraných ekonomických indikátorů životní úrovně), jimiž jsou HDP, HDI a GCI. Na základě těchto ukazatelů je možno srovnávat ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, respektive kulturami. Pomocí grafů a tabulek jsou zde vyobrazeny hodnoty těchto ukazatelů.

Pro každou kulturu jsou zhodnoceny tři země, ve kterých je dané náboženství považováno za většinové, či dokonce státní. Jejich průměr je poté srovnáván dohromady s průměry ostatních zemí z jiných kultur. Důvodem výběru daného vzorku zemí byl historický kontext, a poměrně malá vzdálenost mezi zeměmi, čímž je umožněn lepší náhled k rozdílnému vývoji civilizací žijících v podobných přírodních podmínkách. Rovněž důležitým aspektem je dostupnost dat v rámci organizací, u kterých byla čerpána. Jako zástupci protestantské kultury byly vybrány země: Dánsko (86,12 % protestantů), Finsko (83,72 % protestantů) a Švédsko (68,87 % protestantů). Důvodem je historický základ, jelikož protestantská větev křesťanství vznikla v Evropě, tudíž právě v těchto zemích by měl být vliv této kultury největší a nejdéle trvající. Kultura katolická je zastoupena Itálií (81,15 % katolíků; nachází se zde Vatikán, městský stát, jenž je považován za „církevní stát“, jehož hlavou je papež katolické církve), Španělskem (80,82 % katolíků) a Polskem (93,97 % katolíků), ve kterých je zastoupení katolické větve dominantní. Poslední kategorie, muslimská, je zastoupena Egyptem (94,33 % muslimů), Irákem (60,99 % muslimů) a Íránem (97,04 % muslimů). U indexů HDP/obyv., HDI a GCI, jsou rovněž vedle hodnot jednotlivých zemí vyobrazeny některé průměry, které jsou vypočteny ze zemí spadajících pod danou kulturu, s dominantním zastoupením (více než 51 % obyvatelstva) tohoto náboženství. Protestantství je dominantním náboženstvím těchto šesti zemí: Dánsko, Finsko, Island, Norsko, Švédsko a Velká Británie. Individuální údaje Velké Británie však nejsou dostupné. Katolické náboženství je dominantním u těchto 21 zemí: Rakousko, Argentina, Belgie, Chile, Chorvatsko, Francie, Irsko, Itálie, Litva, Lucembursko, Malta, Mexiko, Peru, Filipíny, Polsko, Portugalsko, Portoriko (nezapočítáno u HDI a GCI, kvůli nedostupnosti dat), Slovensko, Slovinsko, Španělsko a Venezuela (nezahrnuta u HDP/obyv., z důvodu nedostupnosti dat). Poslední zkoumaná kultura, tedy muslimská, s dominantním zastoupením Islámu, je tvořena těmito deseti státy: Albánie, Bangladéš, Indonésie, Írán, Irák, Jordán, Kyrgyzstán, Saúdská Arábie, Turecko a Egypt (Filipová, 2012).

4.1 Analýza ukazatelů životní úrovně protestantské kultury

Následujícím grafem (Graf 4.1.1) je vyobrazen vývoj ukazatele HDP na obyvatele u vybraného vzorku zemí zastupujících protestantskou kulturu, v časovém intervalu deseti let. Jak je patrné, jedná se o období od roku 2006 až po současnost, tedy nejnovější dostupné údaje z roku 2016. Údaje obsažené v grafu jsou vyčísleny v běžných cenách v amerických dolarech. Jak již bylo zmíněno dříve, HDP je bezesporu řazen k základním makroekonomickým ukazatelům, díky nimž je charakterizován vývoj domácí ekonomiky. S jeho pomocí je vyjádřen konečný výsledek výrobní činnosti rezidentských výrobních jednotek. Ovšem aby bylo umožněno srovnávání mezi jednotlivými zeměmi, je nutno tento ukazatel přepočítat jako HDP na obyvatele. Při pohledu na vyobrazené křivky v grafu je možno poznamenat, že nejvyšších hodnot z vybraných zemí dosahuje Dánsko, a to ve všech měřených letech. Naopak nejhůře z těchto zemí je na tom Finsko. Při pohledu na tvar těchto jednotlivých křivek je možno konstatovat, že je zaznamenán velmi podobný vývoj u všech zemí, pouze v jiných hodnotách. Srovnáme-li počáteční hodnoty a hodnoty na konci tohoto měřeného desetiletého období, všechny země dosáhly vyšších hodnot než ve výchozí pozici. Významnější pokles je zaznamenán kolem roku 2009, kdy probíhala světová hospodářská krize. Ovšem téměř u všech těchto ekonomik je možno zpozorovat poměrně plynulý a rychlý návrat k předkrizovým hodnotám (Světová banka, 2018).

Graf 4.1.1 Vývoj HDP/obyv. vybraných protestantských zemí v letech 2006-2016



Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

V následující tabulce (Tab. 4.1.1) je vyobrazen ukazatel HDP na obyvatele (vyjádřen v PPP, v běžných cenách USD). Jak již bylo zmíněno u definic ukazatele HDP, bývá takto přepočítáván právě proto, aby bylo umožněno kvalitní srovnávání ekonomické úrovně mezi zeměmi. Jsou zde tedy vyčísleny hodnoty HDP na obyvatele u zkoumaných zemí, v nejaktuálnějších hodnotách, tedy za rok 2016. První příčka je u tohoto ukazatele obsazena Dánskem. Z těchto hodnot je tedy patrné, že se aktuálně Dánsko nachází v nejpříznivější ekonomické situaci, v porovnání s ostatními zeměmi z tohoto výběru. Je také důležité připomenout, že ve vzájemném porovnání těchto zemí nejsou spatřeny významnější rozdíly (Světová banka, 2018).

Tab. 4.1.1 HDP na obyvatele u vybraných protestantských zemí v roce 2016

	Dánsko	Finsko	Švédsko	Průměr protestantských zemí
HDP na obyvatele (PPP, v běžných cenách USD)	49 029	43 378	48 905	50 170

Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Dalšími významnými ukazateli jsou index lidského rozvoje (HDI) a multidimenzionální index chudoby (MPI), jejichž definice jsou obsaženy v kapitole 2.3 a jsou rovněž důležitými indikátory, díky nimž lze lépe přiblížit ekonomickou situaci a rozvoj obyvatelstva zkoumaných zemí. Vzhledem k tomu, že se u vyspělých zemí tento ukazatel nevyjadřuje, není zde zaznamenán jeho vývoj. Dále jsou však v následující tabulce (Tab. 4.1.2) rozepsány jednotlivé hodnoty ukazatele HDI u vybraných protestantských zemí. Tabulka je zaměřena na částí HDI, dle metodiky organizace United Nations Development Programme. Je možno tedy nahlédnout na očekávanou délku života, kdy nejvyšší hodnoty z vybraných zemí dosahuje Švédsko. Dále je vyčíslena předpokládaná délka školní docházky, vyjádřená v letech. U tohoto ukazatele je nejvyšší hodnota představována Dánskem. Co se týká průměrné délky vzdělávání osob starších 25 let, nejvyšší hodnoty opět dosahuje Dánsko. Je možno vyčíst, že předpokládaná délka školní docházky je u všech vybraných zemí podstatně vyšší než průměrná délka vzdělávání osob

starších 25 let, což znamená velmi příznivý vývoj v této oblasti. Nejvyšší hodnoty HND na obyvatele je dosaženo ve Švédsku. Při pozorování všech dílčích hodnot lze konstatovat, že mezi těmito vybranými zeměmi nejsou zpozorovány výrazné rozdíly. Dokonce jsou všechny tyto země řazeny dle HDI do stejné skupiny – velmi vysokého lidského rozvoje (Human Development Report, 2016).

Tab. 4.1.2 Hodnoty ukazatele HDI vybraných protestantských zemí za rok 2015

	Dánsko	Finsko	Švédsko	Průměr Protestantských zemí
Očekávaná délka života (roky)	80,4	81	82,3	X
Předpokládaná délka školní docházky (roky)	19,2	17	16,1	X
Průměrná délka vzdělávání osob starších 25 let (roky)	12,7	11,2	12,3	X
Hrubý národní důchod na obyvatele (USD, 2011)	44 519	38 868	46 251	X
HDI	0,925	0,895	0,913	0,921

Pramen: UNDP, Human Development Report 2016.

Posledním zkoumaným ukazatelem je index globální konkurenceschopnosti, tedy GCI. Naměřené hodnoty všech jeho pilířů pro země zastupující protestantskou kulturu jsou vyobrazeny v další tabulce (Tab. 4.1.3). Vybrané země jsou umístěny na různých pozicích v porovnání se všemi měřenými zeměmi, kterých je 137. Nejlepší pozici disponuje Švédsko, kterému je přiřazena sedmá pozice, následuje desátá pozice Finska a Dánsko se pyšní svým dvanáctým umístěním. Z této skutečnosti je možno odvodit, že ve většině ohledech jsou tyto země postaveny na velmi podobné úrovni. Hodnoty uvedené v tabulce jsou vyjadřovány v rozmezí 1-7 (nejlepší). Vzhledem k uspořádání tabulky lze konstatovat, že ve většině případech jsou vyčísleny hodnoty patřící k vyšším, což znamená příznivé postavení těchto zemí v oblasti globální konkurenceschopnosti. Nejlepších hodnot je u všech zkoumaných zemí

dosaženo v pilíři zdraví a základního vzdělání. V této sekci je dokonce ve Finsku vyčíslena hodnota 6,9, což téměř znamená dosažení možného maxima. Naopak nejméně ohodnoceným pilířem u všech vybraných zemí je velikost trhu. Obecně je tedy i u tohoto ukazatele možno potvrdit fakt, že se tento vzorek zemí od sebe svou vyspělostí příliš neliší (The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Tab. 4.1.3 Hodnoty ukazatele GCI vybraných protestantských zemí za rok 2016

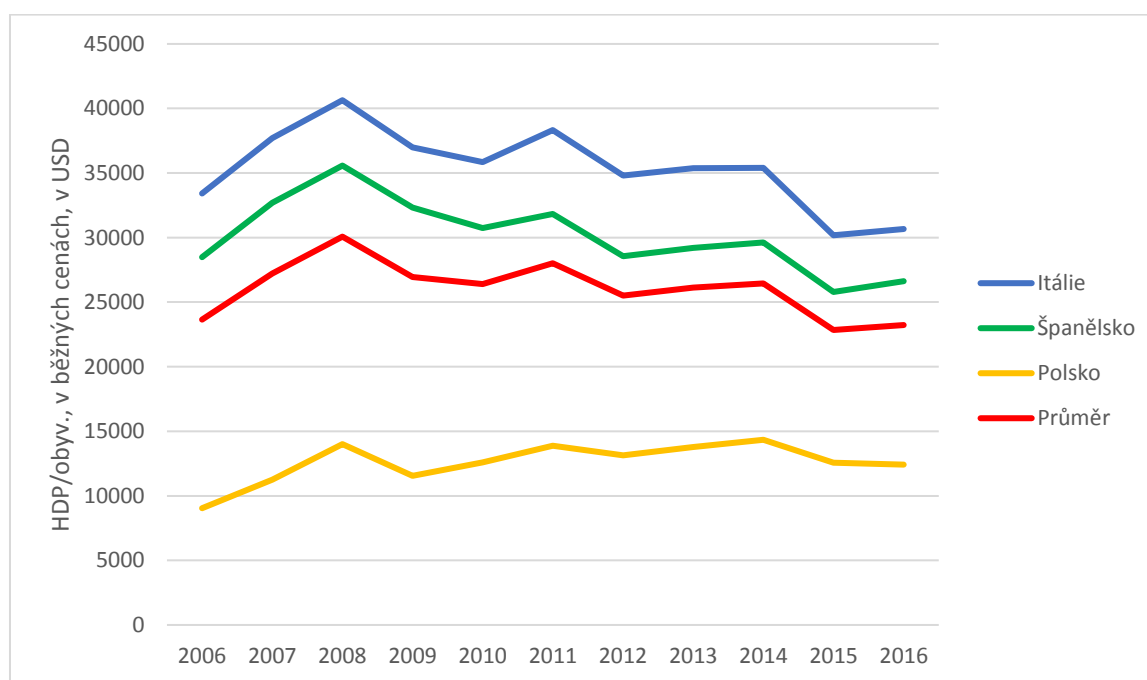
	Dánsko	Finsko	Švédsko	Průměr protestantských zemí
Instituce	5,5	6,2	5,6	X
Infrastruktura	5,5	5,4	5,6	X
Makroekonomické prostředí	6,2	5,5	6,4	X
Zdraví a základní vzdělání	6,4	6,9	6,4	X
= základní požadavky	5,9	6	6	5,96
Vyšší vzdělání a odborná příprava	6	6,2	5,6	X
Efektivita trhu zboží	5,1	5,2	5,2	X
Efektivita trhu práce	5,2	4,8	4,9	X
Vývoj finančního trhu	4,9	5,5	5,1	X
Technická připravenost	6,1	6	6,3	X
Velikost trhu	4,3	4,2	4,7	X
= ukazatele efektivnosti	5,3	5,3	5,3	5,20
Obchodní vyspělost	5,4	5,3	5,6	X
Inovace	5,1	5,7	5,5	X
= inovace a ukazatele vyspělosti	5,3	5,5	5,6	5,28

Pramen: World Economic Forum, Global Competitiveness Index 2017-2018.

4.2 Analýza ukazatelů životní úrovně katolické kultury

Z následujícího grafu (graf 4.2.1) je možno vyčíst vývoj HDP na obyvatele, stejně jak tomu bylo u protestantské kultury. Nejlepšího postavení zde dosahuje Itálie. Při pohledu na tvary křivek je možno usoudit, že se jedná o velmi podobný vývoj. Je ovšem nutno zdůraznit, že se jedná o výrazně odlišné hodnoty. Vezmeme-li v potaz rozdíl mezi nejvyšší vyobrazenou úrovní, tedy Itálií a nejnižše vyjádřenou úrovní, tedy Polskem, spatříme zde obrovské rozdíly. Opět je zde zaznamenán vliv světové hospodářské krize roku 2009 (Světová banka, 2018).

Graf 4.2.1 Vývoj HDP/obyv. vybraných katolických zemí v letech 2006-2016



Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Pro další srovnatelnost mezi těmito zeměmi jsou v následující tabulce (Tab. 4.2.1) vyčísleny nejnovější dostupné hodnoty HDP na obyvatele, tedy za rok 2016. Jak bylo zmíněno u přechozího grafu, je zde tvořen výrazný nepoměr mezi Itálií a Polskem, kdy rozdíl mezi nimi dosahuje okolo 10 000 USD (Světová banka, 2018).

Tab. 4.2.1 HDP na obyvatele u vybraných katolických zemí v roce 2016

	Itálie	Španělsko	Polsko	Průměr katolických zemí
HDP na obyvatele (PPP, v běžných cenách USD)	38 380	36 305	27 383	35 988

Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

V následující tabulce (Tab. 4.2.2) je umožněno srovnávání dimenzí dalšího ukazatele, jímž je HDI, u zkoumaných katolických zemí. Na první pohled je patrné, že v některých částech nejsou výrazné rozdíly, ovšem ve vzájemném srovnání dosahuje nejhorší pozice opět Polsko. Přesto se dá konstatovat, že vybrané země dosahují velmi podobné úrovně HDI. Dokonce v pořadí při porovnávání se všemi zeměmi jsou Itálie, Španělsko a Polsko umístěny v první skupině dle hodnocení HDI, tedy ve velmi vysokém lidském rozvoji. V celkovém pořadí této tabulky jsou dokonce Itálie (26. pozice) a Španělsko (27. pozice) umístěny hned za sebou. Polsko je s hodnotou svého indexu zařazeno na 36. pozici (Human Development Report, 2016).

Tab. 4.2.2 Hodnoty ukazatele HDI vybraných katolických zemí za rok 2015

	Itálie	Španělsko	Polsko	Průměr katolických zemí
Očekávaná délka života (roky)	83,3	82,8	77,6	X
Předpokládaná délka školní docházky (roky)	16,3	17,7	16,4	X
Průměrná délka vzdělávání osob starších 25 let (roky)	10,9	9,8	11,9	X
Hrubý národní důchod na obyvatele (USD, 2011)	33 573	32 779	24 117	X

HDI	0,887	0,884	0,855	0,843
------------	--------------	--------------	--------------	--------------

Pramen: UNDP, Human Development Report 2016.

Následující tabulkou (Tab. 4.2.3) jsou vyobrazeny hodnoty ukazatele GCI u zemí zastupujících katolickou kulturu. Jsou zde vyčísleny jak průměrné hodnoty tří základních oblastí, rovněž však i jejich dvanácti dílčích pilířů. Díky této skutečnosti je možno nahlédnout na každý daný aspekt zvlášť a porovnat, ve které oblasti jsou dané země úspěšnější a ve které méně. Většinou je nejlépe z tohoto vzorku zemí postaveno Španělsko, které zaujímá pozici čtyřiatřicátého státu ze 137. Následující zemí je devětatřicáté Polsko, poslední je třiačtyřicátá Itálie. Z pohledu těchto poměrně blízkých umístění lze usoudit, že z pohledu tohoto indexu není mezi zeměmi příliš velkých rozdílů, což nám napoví i pohled vně tabulky. Nejhuře bodovanými kategoriemi Itálie jsou vývoj finančního trhu a instituce, jejichž hodnoty nedosahují téměř ani poloviny maximální možné hodnoty (7). Naopak nejlépe je hodnocena oblast zdraví a základního vzdělání, která je tomuto bodu nejbližší postavena. Nejméně vyspělým pilířem Španělska jsou inovace, jehož hodnota jen lehce překročila polovinu možného počtu bodů. Oproti tomu nejlepším postavením disponuje rovněž u zdraví a základního vzdělání. Nejslabším bodem Polska jsou inovace a instituce. Nejsilnější kategorií je opět zdraví a základní vzdělání. Tento pilíř je u všech vybraných zemí charakterizován jako nejlépe hodnocená oblast (The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Tab. 4.2.4 Hodnoty ukazatele GCI vybraných katolických zemí za rok 2016

	Itálie	Španělsko	Polsko	Průměr katolických zemí
Instituce	3,5	4,1	3,8	X
Infrastruktura	5,4	5,9	4,7	X
Makroekonomické prostředí	4,2	4,4	5,2	X
Zdraví a základní vzdělání	6,4	6,3	6,2	X
= základní požadavky	4,9	5,2	5	4,99
Vyšší vzdělání a odborná příprava	5	5,2	5	X

Efektivita trhu zboží	4,4	4,5	4,6	X
Efektivita trhu práce	3,7	4,2	4,1	X
Vývoj finančního trhu	3,1	4	4,2	X
Technická připravenost	5,1	5,7	4,9	X
Velikost trhu	5,6	5,4	5,2	X
= ukazatele efektivity	4,5	4,8	4,7	4,56
Obchodní úspěšnost	4,9	4,6	4,1	X
Inovace	4	3,7	3,4	X
= inovace a ukazatele úspěšnosti	4,5	4,2	3,8	4,15

Pramen: World Economic Forum, Global Competitiveness Index 2017-2018.

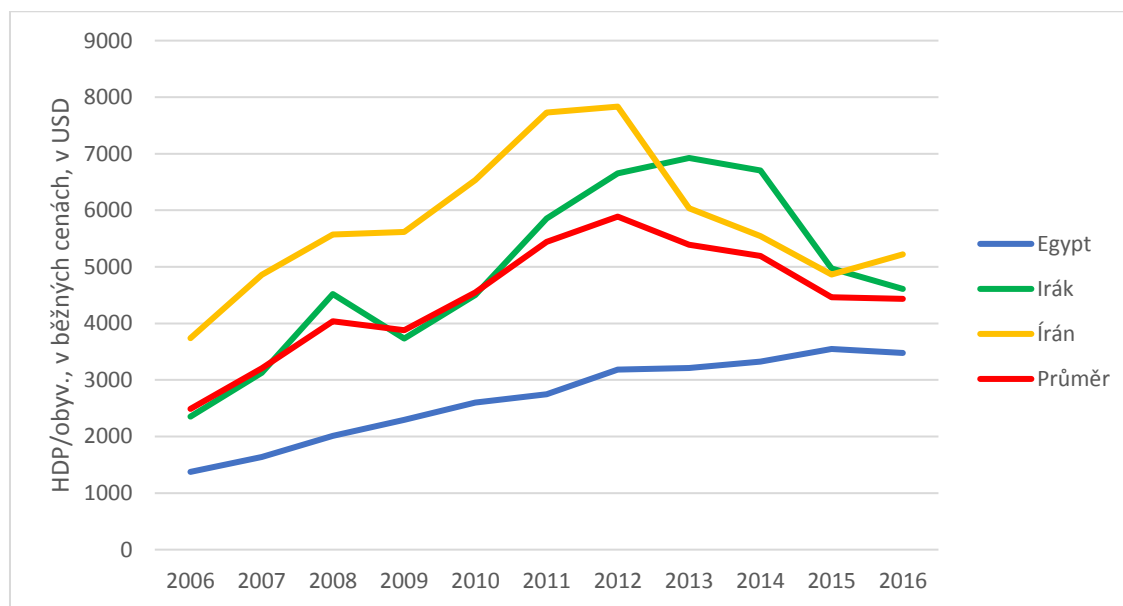
4.3 Analýza ukazatelů životní úrovně muslimské kultury

Dle údajů vyplývajících z výročního zasedání World Economic Forum je známo, že téměř čtvrtina světové populace je řazena k muslimské kultuře. Počet stoupenců tohoto směru sahá aktuálně k 1,6 miliardám. Jsou zde zmíněny i některé ekonomické postoje, které mají své základy právě v této kultuře. Některé by mohly být pozitivní pro ekonomický růst, jiné naopak jakousi „brzdou.“ Kupříkladu je zmiňována povinná almužna, která sahá přibližně do hodnot 200 miliard dolarů každý rok. Tyto peníze by mohly být prakticky využity k tomu, aby pomohly nejchudším, což by mělo pozitivní vliv na rozvoj. Musel by však být plně využit ke svému potenciálu. Dalším aspektem je skutečnost, že v současné době sedm z deseti muslimů stále nemá založený bankovní účet, což může být dáno počtem nezaměstnaných. Důvodem může být také postavení žen v této společnosti, jelikož mnoho z těchto nezaměstnaných dospělých v muslimských zemích jsou právě ženy. Zanesené sociální a kulturní překážky jsou bariérou pro ženské podnikání, mnohdy i zaměstnání. Ženy jsou zároveň běžně placeny méně a mají větší potíže při zajišťování majetku. Jejich odpovědnost vůči rodině je výrazným omezením jejich schopnosti cestovat za podnikáním či prací, nebo se přibližovat dodavatelům a zákazníkům. Navíc je zde zmíněn problém: pokud už je zavedena nějaká legislativa na podporu žen, je často špatně prováděna. Mnoho rozvojových programů dnešní doby je soustředěno na překonání těchto překážek, jelikož právě ženy mohou tvořit velkou část nevyužití pracovní síly, která by

mohla znamenat vyšší produktivitu a v důsledku i významnější ekonomický růst a rozvoj (Haghamed, 2018).

Další část analýzy je již zaměřena na sledování vývoje HDP na obyvatele u vybraných zemí zastupujících muslimskou kulturu. Jedná se opět o desetiletý vývoj pozorovaný od roku 2006, do roku s nejaktuálněji naměřenými hodnotami, tedy 2016. Z následujícího grafu (Graf 4.3.1) je možno spatřit mnohem prudší změny ve vývoji, než tomu bylo u protestantské a katolické kultury, zejména u Iráku a Íránu. Silnější projev krizového období roku 2009 je patrný pouze u Iráku, poté je však zaznamenán výrazný růst HDP/obyv. Srovnáme-li počáteční a nejnovější hodnoty, u všech těchto vybraných zemí došlo k navýšení hodnoty HDP/obyv. Při pohledu na vyobrazené křivky v grafu je možno rovněž konstatovat, že se u Iráku a Íránu nejedná o moc stabilní vývoj ekonomiky. Naopak co se týče vývoje HDP/obyv. v Egyptě, je zde zaznamenán stabilní, růstový vývoj, což znamená dlouhodobé, postupné zlepšování ekonomické úrovně v této zemi (Světová banka, 2018).

Graf 4.3.1 Vývoj HDP/obyv. vybraných muslimských zemí v letech 2006-2016



Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Dále je vyobrazen ukazatel HDP na obyvatele (vyjádřen v PPP, v běžných cenách USD), jenž je obsažen v následující tabulce (Tab. 4.3.1). Nejlepších hodnot této kategorie je dosaženo u Íránu. Srovnáme-li hodnotu Íránu a Iráku, je možno konstatovat, že dosahují

srovnatelných hodnot. Egypt je zde umístěn na poslední příčce, tedy s nejnižší hodnotou tohoto ukazatele. Obecně se tedy dá konstatovat, že ekonomická úroveň Iráku a Íránu dosahuje mnohem lepších hodnot než Egypt. Je nutno zdůraznit, že příčinou této situace je postavení těchto dvou zemí v oblasti celosvětového obchodu s ropou, která je v dnešní době klíčovou surovinou v mnoha odvětvích (Světová banka, 2018).

Tab. 4.3.1 HDP na obyvatele u vybraných muslimských zemí v roce 2016

	Egypt	Irák	Írán	Průměr muslimských zemí
HDP na obyvatele (PPP, v běžných cenách USD)	11 129	17 349	19 949	16 350

Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Dalším bodem je srovnání jednotlivých částí ukazatele HDI u těchto muslimských zemí (Tab. 4.3.2). Lze upozorovat, že u této kategorie nejsou žádné výraznější rozdíly mezi zeměmi, napříč zmíněnými dimenzemi. Nejvyšších hodnot (tedy zároveň nejlepších) je dosaženo v Íránu, který je zároveň řazen do vyšší skupiny dle klasifikace HDI – vysoký lidský rozvoj. Ovšem ostatní srovnávané země jsou řazeny do nižší skupiny – střední lidský rozvoj. Nejhůře postavený v rámci tohoto ukazatele je zde Irák (Human Development Report 2016).

Tab. 4.3.2 Hodnoty ukazatele HDI vybraných muslimských zemí za rok 2015

	Egypt	Irák	Írán	Průměr muslimských zemí
Očekávaná délka života (roky)	71,3	69,6	75,6	X
Předpokládaná délka školní docházky (roky)	13,1	10,1	14,8	X

Průměrná délka vzdělávání osob starších 25 let (roky)	7,1	6,6	8,8	X
Hrubý národní důchod na obyvatele (USD, 2011)	10 064	11 608	16 395	X
HDI	0,691	0,649	0,774	0,717

Pramen: UNDP, Human Development Report 2016.

Poslední částí analýzy vybraných ukazatelů je hodnocení indexu GCI u vybraného vzorku zemí, kterými je reprezentována muslimská kultura. Vzhledem k nedostupnosti dat pro Irák jsou zde zastoupeny pouze naměřené hodnoty u Egypta a Íránu, za rok 2016. Srovnáme-li tyto dvě země, je patrné, že ve většině pilířích jsou v Íránu dosahovány hodnoty vyšší, ne však ve všech případech. Nízké bodování Íránu je obsaženo u inovací, vývoje finančního trhu a efektivity trhu práce. Tyto hodnoty dosahují téměř poloviční hodnoty nejvyšší možné úrovně (7). Naopak silné stránky tohoto státu jsou reprezentovány zdravím a základním vzděláním, makroekonomickým prostředím a velikostí trhu. Velmi nízkého bodování bylo u Egyptu dosaženo u následujících pilířů: makroekonomické prostředí, efektivita trhu práce, technická připravenost a inovace. U této čtvrtiny měřených pilířů není dosaženo téměř ani poloviční hodnoty možného bodování, což je z hlediska globální konkurenceschopnosti samozřejmě negativní jev. Naopak pozitivně hodnocené pilíře, jako je zdraví a základní vzdělání a velikost trhu, jsou jevem příznivým. Írán je řazen na pozici devětašedesátou, ovšem Egypt až na pozici stou, ve srovnání se všemi měřenými zeměmi, kterých je 137 (The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Tab. 4.3.3 Hodnoty ukazatele GCI vybraných muslimských zemí za rok 2016

	Egypt	Irák	Írán	Průměr muslimských zemí
Instituce	3,9	X	3,7	X
Infrastruktura	4,1	X	4,4	X
Makroekonomické prostředí	2,6	X	5,2	X

Zdraví a základní vzdělání	5,5	X	6	X
= základní požadavky	4	X	4,8	4,59
Vyšší vzdělání a odborná příprava	3,6	X	4,7	X
Efektivita trhu zboží	4,1	X	4	X
Efektivita trhu práce	3,2	X	3,3	X
Vývoj finančního trhu	3,9	X	3	X
Technická připravenost	3,5	X	3,6	X
Velikost trhu	5,1	X	5,2	X
= ukazatele efektivnosti	3,9	X	4	4,11
Obchodní vyspělost	3,8	X	3,7	X
Inovace	2,9	X	3,3	X
= inovace a ukazatele vyspělosti	3,4	X	3,5	3,66

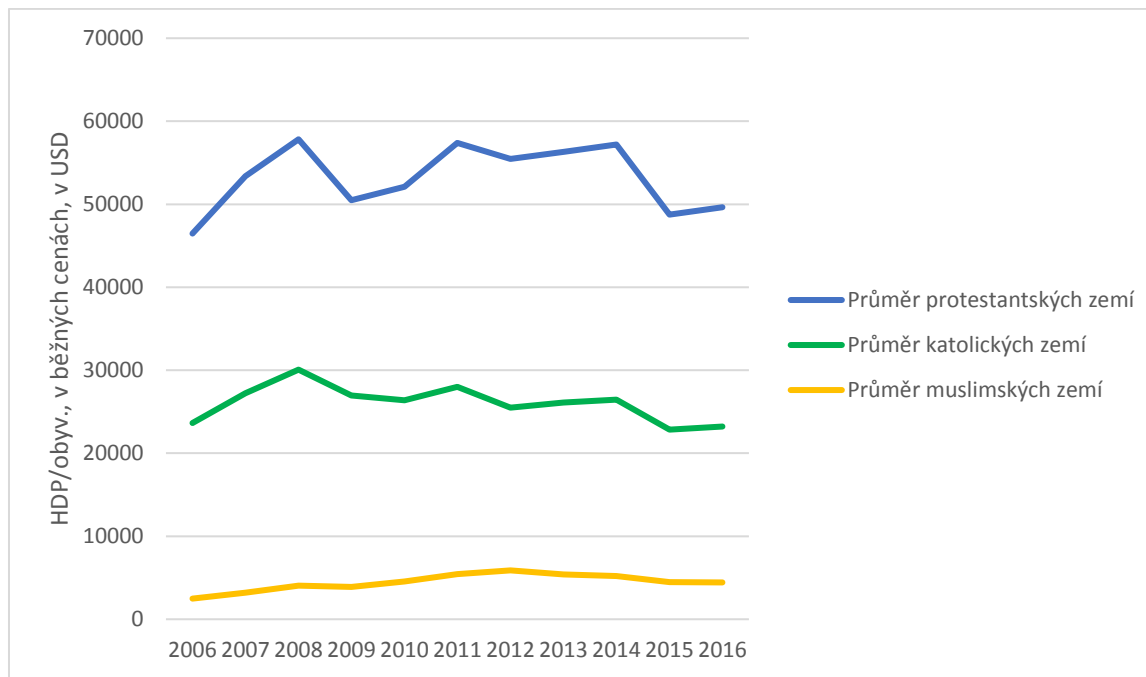
Pramen: World Economic Forum, Global Competitiveness Index 2017-2018.

4.4 Souhrnné srovnání vypracovaných analýz

V dalším grafu (Graf 4.4.1) jsou vyobrazeny zprůměrované hodnoty vývoje HDP na obyvatele vybraných zemí jednotlivých kultur. Jedná se tedy o přímo vybraný vzorek zemí, ne o všechny zmiňované země, ve kterých je daný druh náboženství dominantním. Jsou zde tedy srovnány průměry vzorku zemí protestantské (Dánsko, Finsko, Švédsko), katolické (Itálie, Španělsko, Polsko) a muslimské kultury (Irák, Írán, Egypt). Již na první pohled jsou patrná jednotlivá umístění analyzovaných kultur. Nejvýše postavená, tedy zároveň nejlépe, je v tomto srovnávání protestantská kultura. Následuje katolická a jako poslední je umístěna muslimská kultura. Ovšem srovnáme-li vývoj celkově, u muslimské kultury lze zpozorovat stabilní, růstově orientovaný vývoj, bez jakýchkoliv výkyvů. Značným opakem je kultura protestantská, kde je možno zpozorovat mnohem výraznější výkyvy ve vývoji. Takovýto tvar pozorované křivky může být výsledkem působení hospodářských cyklů. Z toho by se dalo odvodit, že čím vyspělejší daná ekonomika je, tím výraznější je působení hospodářských cyklů. Dále lze usoudit, že se světová hospodářská krize roku 2009 dotkla patrně nejvíce nejvyspělejší kultury

(v této analýze), tedy protestantské. U katolické už byl dopad očividně méně výrazný a u muslimské kultury nejméně (Světová banka, 2018).

Graf 4.4.1 Vývoj HDP/obyv. vybraných kultur v letech 2006-2016



Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

V následující tabulce (Tab. 4.4.1) jsou vyčísleny průměry hodnot ukazatele HDP na obyvatele, z vybraných vzorků zemí zastupujících jednotlivé kultury. V tomto ohledu je opět první příčka obsazena kulturou protestantskou, s poměrně velkým předstihem. Dokonce lze konstatovat, že hodnota tohoto ukazatele u protestantské kultury je výrazně vyšší než u ostatních. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou je velice razantní, což má určitou vypovídací schopnost o ekonomické situaci v těchto zemích. Prostřední hodnota, která je zastoupena katolickou kulturou, se svou hodnotou blíží spíše k úrovni protestantské, tedy vyšší. V tomto ohledu je muslimská kultura (z výsledků této analýzy) na velmi nízké úrovni oproti ostatním kulturám (Světová banka, 2018).

Tab. 4.4.1 Průměrné HDP na obyvatele u vybraných kultur v roce 2016

	Protestantská kultura	Katolická kultura	Muslimská kultura
HDP na obyvatele (PPP, v běžných cenách USD)	47 104	34 023	16 142

Pramen: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Přejdeme-li k dalšímu bodu analýzy, narazíme na srovnání ekonomické úrovně daných kultur podle ukazatele HDI. Jak je patrné z následující tabulky (Tab. 4.4.2), pořadí umístění kultur je stejné jako v předchozích bodech analýzy. První příčka je tedy obsazena protestantskou kulturou, dále následuje katolická a jako poslední je umístěna kultura muslimská. Při rozboru jednotlivých částí tohoto indikátoru jsou pro muslimské země typické vždy nižší hodnoty v porovnání s protestantskou a katolickou kulturou. Je nutno neopomenout průměrnou délku vzdělávání osob starších 25 let, jelikož v této oblasti je vyčíslena na 7,5 let, což je hodnota velmi nízká a je to jeden z negativních vlivů na ekonomický rozvoj. Pozitivnější je fakt, že oproti tomuto údaji je předpokládaná délka školní docházky podstatně vyšší, což by mohlo být v budoucnu promítnuto do ekonomického rozvoje a růstu, jelikož se jedná o součást lidského kapitálu, který je jedním z předpokladů úspěšnějšího vývoje. Srovnáme-li protestantskou a katolickou kulturu, u většiny indikátorů zde nejsou žádné výrazné rozdíly, až na hrubý národní důchod na obyvatele. Hodnoty tohoto indikátoru jsou mnohem příznivější u protestantských zemí, které z těchto vybraných zemí dosahují i nejvyšších hodnot celkového HDI. Shrňme-li poznatky z výsledků tohoto ukazatele, nejlepší hodnoty lidského rozvoje jsou dosahovány u kultury protestantské, kterou je opět obsazen post nejlepšího umístění v rámci této analýzy (Human Development Report, 2016).

Tab. 4.4.2 Průměrné hodnoty ukazatele HDI vybraných kultur za rok 2015

	Protestantská kultura	Katolická kultura	Muslimská kultura
Očekávaná délka života (roky)	81,2	81,2	72,2

Předpokládaná délka školní docházky (roky)	17,4	16,8	12,7
Průměrná délka vzdělávání osob starších 25 let (roky)	12,1	10,9	7,5
Hrubý národní důchod na obyvatele (USD, 2011)	43 212,7	30 156,3	12 689
HDI	0,911	0,875	0,705

Pramen: UNDP, Human Development Report 2016.

V následující tabulce (Tab. 4.4.3) jsou zaznamenány průměrné hodnoty posledního měřeného ukazatele této analýzy, jímž je indikátor GCI. Z vyobrazených průměrů zkoumaných kultur lze u každého pilíře porovnat rozdílné poměry. U všech tří skupin základních oblastí výzkumu, jimiž jsou základní požadavky, ukazatele efektivnosti a inovace a ukazatele vyspělosti, jsou nejvyšší bodované hodnoty naměřeny u kultury protestantské, se zřetelným náskokem. Z tohoto faktu by se dalo odvodit, že je tato kultura více nakloněna pozitivnímu vývoji na poli globální konkurenceschopnosti, což znamená příznivý ekonomický vývoj. U všech kultur tvoří nejlépe hodnocenou oblast zdraví a základní vzdělání (stejně tomu bylo i u všech jednotlivých zemí), což se patrně stalo nejlépe rozvinutým pilířem vůbec. Jak je zřejmé, u protestantské kultury je dosahováno nadpolovičních ohodnocení (tj. víc než 3,5 z maximálních 7) u všech dílčích pilířů. V případě muslimské kultury je vývoj v porovnání s ostatními kulturami problematičtější, jelikož téměř vždy dosahuje hodnot nejnižších (s výjimkou efektivity trhu zboží, kde lehce přesahuje průměrnou úroveň katolických zemí). Velmi slabé jsou pro tuto skupinu zemí pilíře jako inovace, efektivita trhu práce a vývoj finančního trhu. Obecně shrnuto, dané hodnoty ukazatelů poukazují opět ve prospěch protestantské kultury (The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Tab. 4.4.3 Průměrné hodnoty ukazatele GCI vybraných kultur za rok 2016

	Protestantské země	Katolické země	Muslimské země
Instituce	5,8	3,8	3,8

Infrastruktura	5,5	5,3	4,3
Makroekonomické prostředí	6	4,6	3,9
Zdraví a základní vzdělání	6,6	6,3	5,8
= základní požadavky	6	5	4,4
Vyšší vzdělání a odborná příprava	5,9	5,1	4,2
Efektivita trhu zboží	5,2	3,3	4,1
Efektivita trhu práce	5	4	3,3
Vývoj finančního trhu	5,2	3,8	3,5
Technická připravenost	6,1	5,2	3,6
Velikost trhu	4,4	5,4	5,2
= ukazatele efektivity	5,3	4,7	4
Obchodní vyspělost	5,4	4,5	3,8
Inovace	5,4	3,7	3,1
= inovace a ukazatele vyspělosti	5,5	4,2	3,5

Pramen: World Economic Forum, Global Competitiveness Index 2017-2018.

5 Závěr

Cílem této práce bylo porovnat rozdíly v indikátorech životní úrovně v zemích s dominantní protestantskou, katolickou a muslimskou kulturou a prostřednictvím rešerše empirické literatury poukázat na možný vliv kultury na ekonomický růst a rozvoj zemí.

Teoretická část byla zaměřena na různé definice a druhy rozvoje, rovněž i na vývoj jejich koncepcí. Jsou zde uvedeny i vhodné ukazatele, s jejichž pomocí je možno měřit výkonnost dané ekonomiky, pro různé specifické oblasti. Jak bylo zmíněno, doposud nebyl sestaven žádný ukazatel, který by jako jediný uměl komplexně vyčíslit úroveň rozvoje v dané zemi. Z tohoto důvodu je užíváno více ukazatelů, kdy je každý vhodný pro zkoumání v odlišném segmentu ekonomiky. Následná rešerše empirické literatury je opřena o tři základní dimenze v oblasti zkoumání této problematiky, jimiž jsou: vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje, přímý vliv náboženství na ekonomický růst a vliv religiozity na ekonomický růst.

Samotným pojmem „kultura“ jsou označeny víry, hodnoty a preference, které ovlivňují individuální ekonomické chování. Za základ zmíněného „kulturního vlivu“ je tedy považováno náboženství, s jehož pomocí byly různé světové kultury napříč dějinami formovány. První zmíněná zkoumaná kategorie, tedy vliv náboženství na hodnoty a ekonomické postoje, je charakterizována jako hlavní proud výzkumu v této oblasti. Autoři se zde zabývají často tím, do jaké míry a jakým způsobem může náboženství ovlivňovat určité postoje a chování jednotlivce (přeneseně pak celého obyvatelstva), kterými je následně ovlivněn ekonomický rozvoj. V této oblasti zkoumání byly zjištěny jak pozitivní, tak negativní náboženské vlivy. Mezi kladné stránky je řazen kupříkladu podnikatelský postoj (obzvláště u protestantů), důraz na tvrdou práci, šetrnost a úspory. Zároveň jsou zmíněny i určité „brzdy“ ekonomického rozvoje, které byly zjištěny nejčastěji u muslimských zemí. Náboženství v těchto státech zaujímá totiž velmi výsadní postavení a jeho pravidla jsou často i samotným zákonem v dané zemi. Jednou z nejdůležitějších překážek je postavení žen v těchto společnostech, či postoje odvracející se od inovací (pevné držení tradic). Roli zde může hrát i poměrně výrazná uzavřenost některých muslimských zemí vůči okolnímu světu a obchodu s ním. Ve většině zdrojích je podpořen názor, že nejlepší vliv na ekonomický rozvoj představuje kultura protestantská. Další oblastí zkoumání je přímý vliv náboženství na ekonomický růst, kde se jedná o méně rozvinuté teorie. Je zde sledováno, jaký má dané náboženství (měřeno podílem osob s daným náboženstvím na celkové populaci v zemi) přímý vliv na HDP na obyvatele, a to pomocí modelů ekonomického růstu. Autoři se v této oblasti snaží do růstových modelů

zahrnout ukazatel, kterým by byl determinován zmíněný vliv náboženství. Bývají zde užívány dva údaje pro klasifikaci náboženského faktoru, kterými jsou: pravidelná účast na formálních náboženských službách a víra v peklo. Poslední kategorií výzkumu je vliv religiozity na ekonomický růst. V tomto ohledu nejsou zkoumány postoje určitých druhů světových náboženství, ale náboženská jako taková. Zkoumá se, zda je religiozita jako obecný pojem pozitivním vlivem pro ekonomický rozvoj, či nikoli.

Pomocí sestavení analýz různých ukazatelů je možno srovnávat průměry zmíněných kultur, pro něž byl vybrán zastupitelský vzorek zemí. Je možno nahlédnout do grafů s desetiletým vývojem HDP/obyv., jak pro každou zastupitelskou zemi zvlášť, tak souhrnně spolu s ostatními průměry vybraných zemí. Dále jsou porovnávány tabulky obsahující nejaktuálnější hodnoty HDP/obyv., čímž je nastíněna momentální ekonomická situace. Následujícím, neméně důležitým ukazatelem této analýzy je HDI, jehož jednotlivé části jsou zde rovněž vyčísleny. Je tak umožněn pohled do různých částí tvořících souhrnný HDI. Posledním zkoumaným ukazatelem této analýzy je GCI, obsahující 12 pilířů vyjadřujících různé aspekty globální konkurenceschopnosti. Z výsledků všech jednotlivých analýz vyplývá, že nejlepší pozici mezi těmito kulturami (ovšem z daného vzorku zemí této analýzy) obsazuje protestantská kultura. Téměř ve všech oblastech dosahují tyto vybrané země výrazněji vyšších hodnot v porovnání se zeměmi zastupujícími ostatní kultury. Přes to, že protestantská a katolická kultura pochází ze stejného náboženského pramenu, tedy křesťanství, jsou zde zjištěny značné rozdíly. Katolické země dosahují v mnoha oblastech nižších hodnot a jsou tak řazeny na druhou pozici v rámci této analýzy. Hodnoty těchto katolických zemí se blíží spíše více zemím protestantským, tedy vyšším hodnotám. Nejhorších hodnot v rámci této analýzy dosahují vždy muslimské země. Pozitivním aspektem této kultury je předpokládaná expanze v budoucnu, vzhledem k poměrně vysoké míře plodnosti oproti ostatním kulturám. K vytvořené analýze je však nutno dodat, že se tento výzkum týkal pouze omezené skupiny zemí. Pro podrobnější analýzu by bylo zapotřebí mnohem rozsáhlejších výzkumů. Závěrem lze konstatovat, že zde byl podpořen názor, že nejlepšího rozvoje dosahují protestantské země.

Seznam použité literatury

a) odborná kniha

ACEMOGLU, Daron. *Introduction to modern economic growth*. Princeton: Princeton University Press, 2009. ISBN 978-0-691-13292-1.

ADAMCOVÁ, Lenka a Tereza NĚMEČKOVÁ a kolektiv. *Rozvojová ekonomika*. V Praze: Oeconomica, 2009. ISBN 978-80-245-1515-1.

BRČÁK, Josef a Bohuslav SEKERKA. *Makroekonomie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-245-5.

HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0.

HOFSTEDE, Geert. *Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks: Sage, 2001. ISBN 978-0-8039-7324-4.

JUREČKA, Václav. *Makroekonomie*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4386-8.

KADERÁBKOVÁ, Anna a kolektiv. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost III: Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice*. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-71-9.

KLIKOVÁ, Christiana a Igor KOTLÁN. *Hospodářská politika*. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2012. ISBN 978-80-86572-76-5.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.

VARADZIN, František. *Ekonomický rozvoj a růst*. Praha: Professional Publishing, 2004. ISBN 80-86419-61-4.

WEBER, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, translated by Talcott Parsons*. London: Allen & Unwin, 1930 [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/_Routledge_Classics___Max_Weber-The_Protestant_Ethic_and_the_Spirit_of_Capitalism__Routledge_Classics_-_Routledge__2001_.pdf

b) Článek v odborném časopise (periodiku) nebo ve sborníku z konference

AUTIERO, Giuseppina a Concetto Paolo Paulo VINCI. Religion, human capital and growth. *International Journal of Social Economics* [online]. 2016, č.43, cit [2017-10-18]. ISSN 0306-8293. Dostupné z: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/IJSE-06-2014-0108>

CHAKRABORTY, Shankha a kolektiv. *Prosperity of Nations: Does culture matter for entrepreneurship?* The World Bank: Let's talk development, 2015 [online]. WB [17.4.2018]. Dostupné z: <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/prosperity-nations-does-culture-matter-entrepreneurship>

FILIPOVÁ, Lenka. *Are attitudes conducive to economic growth stronger in protestants than in others?* Oslo, 2012. NUPI Working Paper 804. Norwegian Institute of International Affairs, Department of International Economics.

GRIM, J Brian. *The link between economic and religious freedoms*. World economic forum [online]. WEF [18. 12. 2014]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2014/12/the-link-between-economic-and-religious-freedoms/>

GRIM, J Brian a Linda WOODHEAD. *Can religion make economic growth more fair?* World economic forum [online]. WEF [2. 12. 2015]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2015/12/can-religion-make-economic-growth-more-fair/>

HACKETT, Conrad a David McCLENDON. *Which are the world's biggest religions?* World economic forum [online]. WEF [6. 4. 2017]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/christians-are-the-worlds-largest-religious-group-but-theyre-dying-out-in-europe>

HAGHAMED, Nasereldin. *The great leveller: How fintech is saving Muslim businesswomen*. World economic forum [online]. WEF [17. 1. 2018]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/fintech-muslim-businesswomen/>

McCLEARY, Rachel a Robert BARRO. *Religion and Economy*. Journal of Economic Perspectives [online]. 2006, roč. 20, č. 2 [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://apps.wofbknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=4&SID=C6oB3UNRi1xHIWRt6FV&page=3&doc=27

STRIELKOWSKI, Wadim a Inna ČÁBELKOVÁ. Religion, Culture, and Tax Evasion: Evidence from the Czech Republic. *Religions* [online]. 2015, roč. 6, č. 2 [cit. 2018-04-17]. ISSN 2077-1444. Dostupné z: <http://www.mdpi.com/2077-1444/6/2/657>

VENTURA, Lisa a Silvia MAGNONI. *Five ways faith can make a difference in the world*. World economic forum [online]. WEF [2.7.2014]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/agenda/2014/07/five-ways-faith-makes-a-difference/>

c) elektronické dokumenty a ostatní

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *Udržitelný rozvoj* [online]. MŽP [26. 4. 2018]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj

THE WORLD BANK. *GDP (current US\$)*. The World Bank [online]. WB [30.4.2018]. Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=DK-FI-SE-SA-FR-IT-ES-IQ-IR&name_desc=false&type=points

THE WORLD BANK. *GDP per capita (current US\$)*. The World Bank [online]. WB [30.4.2018]. Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2016&locations=DK-FI-SE&name_desc=false&start=2016&type=points&view=bar

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *Fighting climate change: Human solidarity in a divided world*. Human Development Report 2007-2008 [online]. UNDP [28.3.2018]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/268/hdr_20072008_en_complete.pdf

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*. Human Development Report 2010 [online]. UNDP [28.3.2018]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *Human Development for Everyone*. Human development report 2016 [online]. UNDP [30. 4. 2018]. Dostupné z: <http://report.hdr.undp.org/>

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *Human Development Index (HDI)*. Human Development Reports [online]. UNDP [6. 5. 2018]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

WORLD ECONOMIC FORUM. *GCI: Methodology and computation of the Global Competitiveness Index* [online]. WEF [21. 3. 2018]. Dostupné z: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/appendix-a-methodology-and-computation-of-the-global-competitiveness-index-2016-2017/>

WORLD ECONOMIC FORUM. *The Global Competitiveness Report 2017–2018* [online]. WEF [26. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

WORLD VALUES SURVEY. WVS: *What we do* [online]. WVS [9. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>

Seznam zkratek

DESA – Oddělení sociální a ekonomické analýzy OSN

ECA – Africká hospodářská komise OSN

ECLAC – Hospodářská komise pro Latinskou Ameriku a Karibik

GCI – index globální konkurenceschopnosti

HDI – index lidského rozvoje

HDP – hrubý domácí produkt

HPI – index lidské chudoby

MPI – multidimenzionální index chudoby

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN – Organizace spojených národů

PPP – parita kupní síly

UNCTAD – Konference OSN pro obchod a rozvoj

UNIDO – Organizace OSN pro průmyslový rozvoj

USD – americký dolar

WVS – Průzkum světových hodnot

WVSA – Asociace pro průzkum světových hodnot

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 10.5.2018

.....


Michaela Kawuloková